

VERENIGING VOOR
KERKRENTMEESTERLIJK
BEHEER IN DE PKN

18e jaargang

nummer 7

Juli / augustus 2018

KERKBEHEER

Duurzaam kerkrentmeesterschap

interview met Marten van der Meulen

Isolatie van monumentale kerkgebouwen

een uitdaging met veel kansen

Verduurzamen pastorieën

initiatief van de VKB en BNP

Gespecialiseerd in **restauratie** en **onderhoud** van uw **kerkgebouw**

Kijk voor referenties en meer info op www.denhoed.nl

■ RESTAURATIE ■ ONDERHOUD ■ NIEUWBOUW

van
hoogevest
architecten

bureau
voor architectuur
en restauratie

bureau voor
consultancy

bureau voor
architectuurhistorie
kariatiden

Links de Zuiderkerk in Enkhuizen met een nieuw ontworpen kerkcentrum. Rechts de Sint-Joriskerk in Amersfoort met nieuw ingebouwd meubel.

meer info op www.vanhoogevest.nl

Foto's Frank Hanswijk

BETERE VOORWAARDEN VOOR UW LENING?

SKG

Bij Stichting Kerkelijk Geldbeheer kennen we de kerkelijke markt als geen ander! Veel kerkelijke gemeenten hebben dit al ervaren en hebben hun financiering tot volle tevredenheid bij SKG ondergebracht.

Bij SKG kunt u terecht voor:

- een nieuwe financiering
- oversluiten huidige financiering
- passend advies voor uw kerkelijke gemeente

Vraag een vrijblijvend gesprek aan (0182) 58 80 00 of kijk voor meer informatie skggouda.nl.

KERKBEHEER

INHOUD

Voorzitterskolom Duurzaam beheer	5
Duurzaam kerkrentmeesterschap	7
VKB lanceert vergroening pastorieën	11
Opinie Tot nut van 't algemeen	13
Agenda	14
Kalender voor kerkrentmeesters	14
Actie Kerkbalans	14
Producten	14
Handleiding energie besparen voor kerken	15
Isolatie van monumentale kerkgebouwen	16
Boek: Investeren als een goed rentmeester	18
VKB Jong Dirk van Vuren	19
Vraag van de kerkrentmeester Verprutsen van het kerkinterieur	20
Energiebesparing in kerken	21
In dienst van de kerk Klimaat- & Geloofgroep	23
Maandelijks cartoon	25
Orgelbank	25
VKB Partner Pluimers Isolatie	26
Actueel	28
Verenigingsnieuws	30
Het kerkinterieur op de schop (slot) orgels en gemeentezang	33
Onderscheidingen van de VKB	37
PKN Onderscheidingen	38
Koninklijke onderscheidingen	38

Groen

Dit zomernummer van Kerkbeheer heeft een eigen kleur. Dat heeft te maken met het thema: duurzaamheid. De bijdragen van schrijvers en de interviews zijn weliswaar informatief maar ook opiniërend van karakter en door de bevoegdheid van de betrokkenen soms expliciet van toonzetting. Ook wordt, in plaats van de gebruikelijke uitgebreide schriftelijke informatie over het onderwerp, doorverwezen naar de website waar min of meer alle informatie over het onderwerp terug te vinden is namelijk www.groenekerken.nl (zie het kaderstuk op pagina 9).

Ten tijde van de totstandkoming van dit nummer zijn de details van het klimaatakkoord bekend. Steeds duidelijker wordt dat niemand nog onder de gevolgen van klimaatmaatregelen uit kan, dat deze ingrijpend en soms zeer kostbaar zullen zijn dat we onze leefstijl zullen moeten gaan aanpassen. En zouden dan christenen, met de opdracht van rentmeesterschap over de schepping, niet het voortouw moeten nemen? Met de kerk als goede voorbeeld?

Bert van Rijssen

Colofon

Dagelijks bestuur VKB

Drs. C. de Raadt, Bodegraven, voorzitter
G. Koffeman, Oudewater, vice-voorzitter
Mr. P. van den Boogaart, secretaris en 2e penningmeester
Drs. H. van der Wal, Heino, 2e secretaris
Drs. H. van der Burg, Westerbroek, penningmeester
Ir. B.P. de Wit RTD, Sprang-Capelle, lid
Drs. R. Buddenberg, Zoetermeer, lid

Ereleden

D.G. Bijl en drs. G. van Soest

Redactie

J.M. Aarnoudse, hoofdredacteur, M. van Ooijen, eindredacteur, A. van Bergeijk, N.J.M. de Jong en E. van Rijssen

Redactieraad

Mr. P. van den Boogaart, voorzitter,
J.C. Riemersma, dr. M. van der Meulen
en M. Nieboer

VKB Bureau

Vrieseweg 82,
3311 NX Dordrecht
E-mail: info@kerkrentmeester.nl
Tel. 078 - 639 36 66
Website: www.kerkrentmeester.nl

Postadres administratie en redactie

Postbus 176, 3300 AD Dordrecht

Abonnementen

Abonnementsprijs per jaar voor leden van de VKB: 1 t/m 5 abonnementen

€ 30,- per abonnement; 6 t/m 10 abonnementen € 28,- per abonnement en 11 en meer abonnementen € 26,- per abonnement. Abonnementsprijs voor niet-leden € 33,- per abonnement. Deze prijzen zijn exclusief 6 pct. BTW. ISSN 1568-8712. Abonnementen lopen per kalenderjaar. Opzegging kan tot uiterlijk 4 weken vóór de aflooptdatum. Er verschijnen 10 nummers per jaar (juli/ augustus en november/december zijn gecombineerde nummers).

Oplage & druk

5.500 ex. © juli 2018 - Verloop drukkerij

Foto omslag

Duurzaamheid en de kerk

VKB - IN DIENST VAN DE KERK

De Vereniging voor Kerkrentmeesterlijk Beheer in de Protestantse Kerk in Nederland (VKB) is op 1 januari 2005 opgericht. De Vereniging is de voortzetting van de Vereniging van Kerkvoogdijen in de Nederlandse Hervormde Kerk (VVK) en het Landelijk Verband van Commissies van Beheer in de Gereformeerde Kerken in Nederland (LVCB).

Leden van de VKB kunnen zijn: gemeenten, welke behoren tot de Protestantse Kerk in Nederland, te weten Protestantse Gemeenten, Hervormde Gemeenten, Gereformeerde Kerken en Evangelisch-Lutherse Gemeenten, of federaties van deze gemeenten.

Deze leden worden in de VKB uitsluitend vertegenwoordigd door het college van kerkrentmeesters. Het ledenbestand van de VKB omvat ruim 93 % van alle bij de Protestantse Kerk aangesloten plaatselijke gemeenten.

De Vereniging voor Kerkrentmeesterlijk Beheer is een zelfstandige organisatie. Zij werkt wel ten dienste van de Kerk, maar neemt een onafhankelijke positie in ten opzichte van de Protestantse Kerk in Nederland.

Het doel van de VKB is drieërlei:

- belangenbehartiging voor de leden door deelname aan onderhandelingen over arbeidsvoorwaarden binnen de kerk (voor medewerkers en predikanten), door participatie in organen en organisaties die van belang zijn voor kerkbeheer en door een rol te spelen in de beïnvloeding van ontwikkelingen binnen de kerk, zodat overal waar beleid gemaakt wordt voor of in de kerk het kerkrentmeesterlijk perspectief meespeelt;

- optreden als service instituut door het aanbieden van diensten die aansluiten op de behoeften van de leden;

- optreden als kennisinstituut door middel van deskundigheidsbevordering en het verzamelen, ontsluiten en ter beschikking stellen van informatie die voor colleges van kerkrentmeesters van belang is.

VELLEMA. PASSIE
VOOR MENS EN
TECHNIEK.

VELLEMA
TORENUURWERKEN

VELLEMA TORENUURWERKEN - GRIENEDYK 48 - HALLUM - WWW.VELLEMA.NL

TOINE DAELMANS

LUIDKLOKKEN
&
TORENUURWERKEN

Stipdonk 16, 5715 PC Lierop
☎ Toine Daelmans: 0492 54 55 77
☎ Ralf van Veghel: 06 460 656 21
info@daelmans.com - www.daelmans.com

KERKORGELBOUWERS

J.L. VAN DEN HEUVEL

vdheuvel.orgelbouw@wxs.nl <http://vandenheuvel-orgelbouw.nl>

Amstelwijckweg 44, 3316 BB DORDRECHT Tel. 078 6 17 95 40

Duurzaam beheer

Een mooi thema voor dit exemplaar van Kerkbeheer. Mooi ook om als kersverse voorzitter van de VKB een eerste voorzitterskolom erover te schrijven. De afgelopen ongeveer 14 jaar heeft Peter de Lange dit onderdeel van Kerkbeheer van inhoud voorzien; veel voor de kerkrentmeester relevante thema's passeerden al die jaren de revue. Nu hij het voorzittersstokje aan mij heeft overgedragen, heb ik de eer dit over te nemen. Verandering dus maar ook een constante.

Zomaar een voorbeeld uit de kerkrentmeesterlijke praktijk: de Bethlehemkerk in Hilversum besloot enige jaren geleden zonnepanelen te plaatsen op het dak van het kerkgebouw. Niet zozeer ten gunste van de stroomvoorziening van het kerkgebouw zelf, maar via een coöperatieve vereniging voor de energievoorziening van de buurt. Kerkgebouw, buurt, gemeente en gezinnen verbonden zich zo met elkaar in een project met betekenis. Er werd een bijdrage geleverd aan verantwoord beheer van energiebronnen; de kerkelijke gemeente werd zichtbaar in de wijk. Een win – win situatie in het kader van verantwoord beheer van de schepping.

Ook nu zijn er nog steeds mensen die zich afvragen of klimaatverandering wel een probleem is. Het loopt niet zo'n vaart zeggen ze; klimaat fluctueert nu eenmaal. Onderzoeker Bernice Nooteboom trok er met de top van het bedrijfsleven en de voedingsindustrie en later met mensen uit de financiële wereld opuit met een schip naar Spitsbergen. Niet alleen om hen de consequenties van de opwarming van de aarde te laten zien, maar ook om met elkaar na te denken over mogelijke oplossingen. De sceptis voorbij, zoeken naar reële plannen voor verduurzaming.

Het is goed om te zien dat plaatselijke kerken zich in toenemende mate bewust zijn van de verantwoordelijkheid die ze hebben ten aanzien van milieu, klimaat en duurzaamheid. Het aantal 'groene' kerken neemt toe. Kerkrentmeesters en kerkenraden rekenen het zich in toenemende mate tot hun verantwoordelijkheid om niet alleen te beheren, maar dat ook op een duurzame

en rechtvaardige manier te doen: projecten te initiëren die daadwerkelijk bijdragen aan de vermindering van de CO2-uitstoot.

Is dat ook niet een vanzelfsprekende opdracht? Het kan toch niet anders, dat – in de context van het scheppingsverhaal – de opdracht die in Genesis 1 van God gegeven werd ("Wees vruchtbaar en word talrijk, bevolk de aarde en breng haar onder je gezag; heers over de vissen van de zee, over de vogels van de hemel en over alle dieren die op aarde rondkruipen") tegelijk ook een appèl is om dat verantwoord te doen. Juist die opdracht moet ons toch aanzetten om stelling te nemen bij vraagstukken rond klimaat, overbevolking, dierenwelzijn en duurzaamheid.

Als kerkgemeenschappen dienen we en mogen we ook hierin present zijn. Als beheerders hebben we daar ook wel degelijk een boodschap aan. De eretitel 'rentmeesterschap' die we als kerkrentmeesters dragen getuigt daar van. De scepticus zal wellicht de vraag stellen: komt dit er ook nog eens bij? Hebben we al niet genoeg zorgen om het financiële hoofd van onze gemeente boven water te houden? Maar we mogen het zien als werken in de wijngaard.

Zonnepanelen op de kerk voor de energievoorziening van de buurt

Schaapsound is de leverancier voor spraak- en muziekinstallaties, liturgieprojectie en HD KerkTV

Kruiskerk Nijkerk

Zwolle
Ridderkerk
Roermond

www.schaapsound.nl
info@schaapsound.nl
Tel: 085-0663333

schaapsound

een **Cantor** kerkgeluidssysteem van Dialoog Church Sound U hóórt het verschil!

Als U op elke plaats in de kerk goede verstaanbaarheid wenst, dan kiest U voor Dialoog Church Sound: deskundige advisering, professionele en toch eenvoudig werkende apparatuur en prima service! Een **Cantor** kerkgeluidssysteem wordt op basis van Uw wensen samengesteld, met als hoofddoel de meest optimale spraakverstaanbaarheid.

Sinds 1961 gespecialiseerd in kerkgeluidstechniek ... meer dan 1800 kerken met **Cantor** Kerkgeluidsapparatuur: kerkversterkers, microfoons, geluidszuilen, draadloze volumeregeling, ringleidingssystemen, beeldprojectie

Dialoog Church Sound
www.cantorsound.nl

Ondernemingenweg 6
040 – 2 420 840

5627 BV Eindhoven
info@cantorsound.nl

► Duurzaam kerkrentmeesterschap

Tekst Marten van der Meulen **Beeld** Istock

Duurzaamheid gaat veel verder dan zonnepanelen op het dak van de kerk leggen, of fairtrade koffie serveren. Als het goed is duurzaamheid een ethos dat het hele kerkelijke leven doordeesemt. Kerkrentmeesters kunnen een belangrijke rol spelen in de verduurzaming van het kerkelijk leven. Zij zijn immers het meest direct verantwoordelijk voor de praktische en materiële uitwerking van het kerk-zijn. Dat maakt ze bij uitstek geschikt om vergroening praktisch én strategisch vorm te geven. Wat kan de kerkrentmeester doen om duurzaamheid te bevorderen? In dit artikel werken we een aantal suggesties uit, maar natuurlijk niet nadat we hebben uitgewerkt wat duurzaamheid is en hoe je het terugvindt in de bijbel en theologie.

Wat is duurzaamheid?

Vaak wordt voor duurzaamheid de definitie van de World Commission on Environment and Development (WCED) gebruikt. In het Brundtland Rapport uit 1987 wordt duurzame ontwikkeling gedefinieerd als een ontwikkeling "die voorziet in de behoeften van de huidige generatie, zonder de behoeften van toekomstige generaties, zowel hier als in andere delen van de wereld, in gevaar te brengen."¹ In de praktijk zie je dat de meeste duurzame initiatieven zich rond twee kernwoorden groeperen: namelijk 'groen' en 'eerlijk'. Kijk maar eens naar de website van Voor de Wereld voor Morgen.² Dit is een gemeenschap voor duurzame ondernemers die is opgericht door de ASN Bank. De ondernemers vormen een bont gezelschap van mensen die veganistische wijze kaas maken, voedselverspilling tegengaan, wasnoten uit Nepal importeren, kredieten voor kleine ondernemers mogelijk maken, plastic uit de oceaan halen, breien met eenzame ouderen en nog veel meer goeds voor de wereld doen.

De groene dimensie heeft met ecologie en zorg voor de natuur te maken. Het gaat er dan om dat er biodiversiteit is, dat er geen giftige stoffen

"Kerkrentmeesters kunnen bijdragen aan de vergroening en het eerlijker worden van de hele keten van het kerkelijk leven"

in het milieu komen, dat kwetsbare diersoorten beschermd worden, dat klimaatverandering tegengegaan wordt etcetera.

De eerlijke dimensie heeft met een goede houding ten op zichte van mensen te maken. Hierbij gaat het erom dat werknemers een goed loon krijgen, dat sociale cohesie van gemeenschappen ondersteund wordt, dat er eerlijke handel is, dat mensen met een beperking ook kunnen werken, dat er rechtvaardige wetten zijn, er een eerlijke pers mogelijk is etcetera.

Bij duurzame initiatieven zijn 'groen' en 'eerlijk' veelal nauw met elkaar

verbonden. En dat is niet zo verwonderlijk. Het zijn namelijk twee aspecten van een onderliggende grondhouding, namelijk één die gericht is op bloei voor de hele wereld en de mensen, dieren en planten die daarop leven. Een mooi voorbeeld van deze verwevenheid van groen en eerlijk is Fairphone. Dit is een Nederlands bedrijf dat wereldwijd succes heeft met eerlijke en milieuvriendelijke smartphones. Fairphone probeert de hele keten van de mijnbouw in Congo tot de recycling transparanter en eerlijker te laten verlopen. De smartphone heeft een modulaire opbouw, zodat mensen kunnen zelf onderdelen aan de telefoon kunnen toevoegen of vervangen, wat de gebruiksduur ten goede komt.

¹ Zie Centraal Bureau voor de Statistiek, "Duurzaamheid", webpagina, geraadpleegd 6 juli 2018, <http://www.cbs.nl/nl-nl/economie/landbouw/monitor-duurzame-agro-grondstoffen-2016/toelichtingen-homepage-agro-grondstoffen/duurzaamheid>.

² <https://www.voordewereldvanmorgen.nl/>

Kerkrentmeesters die duurzaamheid willen stimuleren, mogen hun missie breed opvatten. Met zonnepanelen en zonneboilers de energievraag van de kerk vergroenen is goed, maar kerkrentmeesters kunnen bijdragen aan de vergroening en het eerlijker worden van de hele keten van het kerkelijk leven. Dat gaat van de koffiekopjes die gebruikt worden tot de manier waarop de landerijen van de kerk beheerd worden.

Samen met de andere ambtsdragers dragen kerkrentmeesters ook verantwoordelijkheid voor de opbouw van de gemeente en de roeping van de kerk in de wereld (zie Kerkorde artikel V-1 en V-2). Ook dat heeft een duurzame dimensie. De wetenschapper Martine Vonk wijst erop dat duurzaamheid is ingebed in onderliggende waarden over wat belangrijk is in het leven. Die geven immers richting aan welke wereld we in de toekomst voor ons zien. Vonk deed onderzoek naar christelijke gemeenschappen en duurzaamheid. Zij ontdekte dat waarden zoals gemeenschappelijkheid, matiging, nederigheid en eenvoud een duurzame levensstijl kunnen stimuleren. Kortom, in het hele zijn van de kerk is duurzaamheid belangrijk. Kerkrentmeesters spelen als beheerders van de materiële goederen en middelen een centrale rol in verduurzaming.

Duurzaamheid in bijbel en theologie

Binnen veel kerken staat duurzaamheid niet zo hoog op de agenda. Voor een deel heeft dat te maken met de manier waarop we de bijbel lezen. Je kunt namelijk in de bijbel geen uitgewerkt ecologisch gedachtegoed vinden. Dat is ook niet zo gek, want pas een aantal decennia zijn we als samenleving echt doordrongen van de invloed die mensen hebben op ecologie en klimaat. Bijvoorbeeld als Simson uit Richteren 14 een leeuw doodt, proef je in het verhaal geen berouw over het einde van dit mooie dier. Leeuwen zijn in de bijbel vooral een gevaar voor mensen. Ook de jakhalzen uit Jeremia 9 en 14 dienen vooral om gevaar uit te drukken. Ze zijn als dieren van de woestijn voortekenen van droogte en hongersnood. Dat deze dieren ook een belangrijke

ecologische functie hebben of dat woestijnen belangrijke ecosystemen bevatten die de moeite waard zijn om te behoeden en te bewaren – dat zul je in de bijbel niet lezen. Genesis 1:28 wordt vaak aangehaald om aan te tonen dat de mensen zich weinig aan de natuur gelegen hoeft te laten. De mens staat boven de dieren en moet “heersen” (Genesis 1:28) over de natuur. Dit wordt ook wel *dominion theology* genoemd.

Wie goed leest, ontdekt echter dat er in de bijbel juist veel waardering is voor de natuur. De natuur is namelijk de schepping van God en een reflectie van de heerlijkheid van God. Zo zegt Psalm 104:24,45 het: *Hoe talrijk zijn uw werken, HEER. Alles hebt u met wijsheid gemaakt, vol van uw schepselen is de aarde. Zie hoe wijd de zee zich uitstrekt. Daar wemelt het, zonder tal, van dieren, klein en groot.*

“Duurzaamheid is veel meer dan zonnepanelen op het dak van de kerk leggen”

In de bijbel staat de bloei van de mens én de natuur waar hij een onderdeel van is centraal. Het moet “wemelen” en “krioelen” van de dieren, vogels en zeedieren, aldus Genesis 1:20. In Genesis 2 wordt de mens gemaakt uit de aarde en is hij creatuur onder de andere creaturen. Het ‘groene’ gedachtegoed is dus wel degelijk aanwezig.

Het tweede aspect van duurzaamheid, ‘eerlijkheid’, is bij wijze van spreken op elke bijbelpagina te vinden. De bijbel heeft veel aandacht voor rechtvaardigheid, eerlijkheid, betrouwbaarheid, goede maatschappelijke verhoudingen, zorg voor de ander etcetera. In de bijbel wordt wel gesproken over “een rand van je veld overlaten” (zie Leviticus 19:9,10 en Ruth 2). Het is belangrijk dat de mensen om ons heen van onze overvloed kunnen delen. Zo’n principe kunnen we toepassen in het leven van de kerk,

niet alleen in geld, maar ook in de tijd en aandacht die er voor anderen is.

In Mat 5:5,6 zegt Jezus: *Gelukkig de zachtmoedigen, want zij zullen het land bezitten. Gelukkig wie honger en dorst naar gerechtigheid, want zij zullen verzadigd worden.*

Jezus daagt ook kerkmeesters uit om te honger en naar de gerechtigheid. We moeten een levensstijl hanteren waar gerechtigheid een centrale waarde is. Dus we kunnen ook wel eens kritisch kijken naar de spullen die we aanschaffen voor de kerk. Zijn de nieuwe banken en stoelen die we aanschaffen voor de kerkzaal gemaakt met FSC hout? Serveert de cateraar die we voor de einde-van-het-seizoen-barbecue inhuren ook vegetarische hapjes? Kiezen we voor een energieleverancier die echte groene stroom levert (en geen sjoemelstroom)? Stimuleren we dat de landbouwgrond die we in bezit hebben een bloemenrand bevat?

Overigens komt het werk van de kerkrentmeester hier dicht bij het werk van de diakenen, die zich bezig houden met het toerusten van de gemeente in haar diaconale roeping en haar werk voor gerechtigheid. Ook de waarden die Martine Vonk in haar onderzoek ontwaart (zie boven) hebben een stevig fundament in bijbel en theologie. Matiging, gemeenschappelijkheid, nederigheid, eenvoud en soortgelijke waarden helpen ons om de bloei van de schepping te bevorderen.

De bekende encycliek *Laudato Si* van paus Franciscus benadrukt dat de ecologische crisis nauw verbonden is met sociale onrechtvaardigheid. De crisis is een gevolg van onze hebzucht en onverschilligheid tegenover onze medemens. De naam *Laudato Si* komt uit het bekende zonnelied van Franciscus waar de lof aan God door alle onderdelen van schepping wordt bezongen. Met duurzaamheid bezig zijn is dus eigenlijk een vorm van lofzetting aan God.

De katholieke theoloog Erik Borgman³ pleit er daarom voor dat kerken het verlangen naar duurzaamheid gaan beschouwen als “uit- ▶

drukking van het verlangen naar God en naar de volle manifestatie van Gods heerlijkheid in zijn schepping.” Kortom, duurzaamheid is veel meer dan zonnepanelen op het dak van de kerk leggen.

Praktische handvatten voor een duurzaam kerkrentmeesterschap

Wat kun je doen als kerkrentmeester? We geven een aantal suggesties.

Geld en vermogen eerlijk beleggen

Banken gebruiken het geld dat op bank- en spaarrekeningen ligt om te investeren. Maar waar brengen zij dat geld heen? De Eerlijke Bankwijzer doet elk jaar onderzoek naar het investeringsbeleid van Nederlandse banken en geeft een rangorde op verschillende onderdelen. Zo weet je zeker dat je geld niet gebruikt wordt om fossiele brandstoffen uit de grond te pompen of om wapenhandel te financieren. De ASN Bank en de Triodos Bank komen al jaren als de groenste banken uit de bus.

Veel landelijke kerkverbanden zijn actief in de divestment beweging. Kerken investeren niet langer in bedrijven die zich niet aan milieudoelstellingen willen houden. Onlangs waarschuwde de Church of England oliebedrijf Shell dat ze investeringen terug zou trekken. Het gaat hier om bedragen van miljarden euro's. Ook lokale

kerkrentmeesters kunnen met hun beleggings- en investeringsportfolio vergroening bij bedrijven stimuleren.

Grond groener beheren

Voor kerkrentmeesters die veel grond verpachten, loont het de moeite om te kijken hoe ze groenere landbouw kunnen stimuleren. Er wordt sinds kort alarm geslagen over de spectaculaire daling van het aantal insecten en weidevogels. Een rand met bloemen overlaten op het veld, kan al veel betekenen voor de vogel- en insectenstand.

Is er een lapje weidegrond over? Er wordt in de Protestantse Kerk volop gepioneerd met buurttuinen, diakonale tuinen en pluktuinen. Deze tuinen vormen plekken waar mensen elkaar kunnen ontmoeten en gezonde groentes kunnen verbouwen voor zichzelf of anderen. Dit soort initiatieven kunnen prima in samenwerking met andere maatschappelijke partners opgezet worden. In de bredere duurzame beweging zijn veel vrijwilligers en enthousiastelingen die zich voor soortgelijke initiatieven inzetten.

Echt groene stroom

Kerken kunnen hun energievraag vergroenen door te investeren in isolatie, zonnepanelen, zonneboilers en andere maatregelen. Energie-experts kunnen eenvoudig hierin adviseren. Let erop dat je als kerk gebruik maakt

van echt groene stroom. Veel energiebedrijven bieden 'sjoemelstroom': ze vergroenen hun stroomaanbod met energiecificaten uit Scandinavië, maar investeren niet in nieuwe projecten voor groene stroom. Greenpeace en de Consumentenbond hebben een uitgebreid dossier met een rangorde van groenste naar minst groene energieleveranciers. Soms zijn er bijzondere oplossingen mogelijk, waarmee er samen wordt gewerkt met andere maatschappelijke partners. TNO onderzoekt bijvoorbeeld hoe de warmtevoorziening van kerken gebruikt zou kunnen worden voor huizen in de buurt. Dat is efficiënter en financieel voordelig.

Samen lezen over duurzaamheid

Kerkrentmeesters zijn vaak druk met alle praktische zaken die geregeld moeten worden. Neem ook eens de tijd om samen na te denken over de roeping en opdracht van kerkrentmeesters. Lees bijvoorbeeld samen het boek *Genieten van genoeg* van Martine Vonk. Het is een praktisch en tot nadenken stemmend boek van een bevlogen expert. Ook de encycliek *Laudato Si* is verrassend leesbaar. De encycliek is in het Nederlands vertaald en gratis te downloaden.

³ Erik Borgman, Zonnepanelen als sacrament. <http://www.stichtingoikos.nl/wp-content/uploads/2016/11/inleiding-Erik-Borgman.pdf>

De website www.groenekerken.nl

Deze website is een initiatief van Kerk in Actie en Tear. Hij is opgezet met als doel plaatselijke gemeenten uit te dagen om te vergroenen. Gemeenten kunnen zich bij de website aanmelden als groene kerk en als zodanig worden gecertificeerd, en de site is dan een uitwisselingsplatform van kennis en ervaringen op het gebied van duurzaamheid. Hij bevat een schat aan informatie over verduurzaming op bijna alle terreinen van kerkrentmeesterlijk beheer, in de vorm van een toolkit. Dit is een soort gereedschapskist, ingedeeld in 5 gebieden waarop gemeenten kunnen verduurzamen. Die gebieden zijn:

- * Financieel beheer (beleggen en sparen, investeren, fondswerven, betalen en sparen)
- * Facilitaire zaken en inkoop (afvalmanagement, aankoop van consumptie-artikelenschoonmaakartikelen/apparatuur/papier, en waterbesparing)
- * Groen en grond (kerkelijk grondbezit, kerktuin, begraafplaats, parkeerplaats, bloemengroet)
- * Energiebeheer (zuinig energieverbruik, energieproductie)
- * Bouwkundig beheer (verbouwingen, beperking energieverlies en onderhoud)

De site bevat veel handige tips met 'laaghangend fruit', adressen en links waar je voor alle onderwerpen terecht kunt maar ook veel gedetailleerde praktische, financiële en juridische informatie op de diverse beleidsterreinen. Het blijkt dat veel duurzame initiatieven geen geld hoeven te kosten maar soms zelfs geld opleveren!

VKB lanceert vergroening pastorieën

Tekst Jos Aarnoudse Beeld Wikimedia

In mei dit jaar lanceerde de VKB een voorstel om de patstelling rond verduurzaming van pastorieën te doorbreken. Inmiddels is het voorstel omarmd door de BNP en ook overgenomen door het Georganiseerd Overleg arbeidsvoorwaarden Predikanten (GOP).

Wat is de problematiek?

Gemeenten stellen een pastorie ter beschikking. Predikanten dragen een vaste woonvergoeding af (percentage van het traktement). Gemeenten ontvangen een vast maandbedrag. Predikanten betalen zelf hun energiekosten.

Ingrijpende aanpassingen aan een pastorie om duurzaamheid te bevorderen (vergaande isolatie, zonnepanelen, warmtepomp e.d.) komen voor rekening van de gemeente. Tegelijk komen de besparingen in energiekosten ten goede van predikanten. Er kan geen sprake zijn van verhoging van de huur, omdat de vaste woonvergoeding geldt. Met een zittend predikant zijn daar wellicht afspraken over te maken, maar bij vertrek en nieuwe beroeping is het lastig deze afspraken zondermeer over te dragen aan een opvolger, als daar niet een algemene regeling aan ten grondslag ligt. Deze situatie creëert een impasse in innovatie, omdat een overwegende stimulans tot innovatie vaak ook de terugverdienmogelijkheid van investeringen middels besparingen op de energiekosten is.

Het voorstel van de VKB: mogelijk model

Op de woningmarkt is er een model ontwikkeld voor eigenaren van een koopwoning waarin sprake is van overdraagbaarheid. Dit kan een voorbeeld zijn voor een regeling binnen onze kerk. Te investeren gelden moet geen probleem zijn gezien de lage rendementsmogelijkheden voor liggende vermogens op dit moment.

Kan er in het GOP niet een regeling worden afgesproken waarbij duurzaamheidsinvesteringen in een pastorie die leiden tot substantiële reducties in de energiekosten voor de bewoners, uit de besparingen kunnen worden terugverdiend? Dat kan door (met mogelijk een kleine rendementsopslag) gedurende de terugverdienperiode een maandelijkse opslag op de woonvergoeding aan de betreffende pastorie te koppelen. Die moet dan gelijk staan aan de gerealiseerde reductie in de energiekosten. Daarvoor dient een redelijke berekeningsstelsel te worden afgesproken, bijvoorbeeld te relateren aan het gemiddelde van drie kalenderjaren verbruik bij bewoning door een predikantsgezin voorafgaande

aan het jaar waarin de aanpassingen plaatsvinden. Eventueel kan het ook gekoppeld worden aan een indexatie van de energieprijzen voor huishoudens, waardoor de terugverdientijd zou worden verkort, als deze stijgen.

Voorbeeld

Een predikantsgezin gaf gedurende drie jaar gemiddeld 180,- per maand uit aan gas en elektra. Er vind een investering plaats van 20.000,-, waarna de energiekosten dalen tot 80,- per maand. Er wordt uitgegaan van een rendementspercentage van 2 % op de investering. De opbrengst vanwege de reductie energiekosten bedraagt $12 \times 100,- = 1200,-$ per jaar. Rente over de totale aflosp periode is gemiddeld ong. 200,- per jaar. Gemiddelde aflossing in 20 jaar is 1000,- per jaar. Gedurende 20 jaar hangt er aan deze pastorie een 'duurzaamheidsvergoeding' voor huidige en toekomstige bewoners van 100,- per maand.

ENERGIE VOOR KERKEN

Bedankt voor uw deelname!

Ruim 3.500 kerken en kloosters doen al zeven jaar mee met het inkoopcollectief Energie Voor Kerken.

Dankzij uw deelname kopen we gezamenlijk voordelig groene energie in bij Greenchoice, de energieleverancier van het collectief.

Uw voordelen

- Scherpe groene energietarieven (100% Nederlandse wind en gas: Gold Standard certificaten)
- Uitstekende contractvoorwaarden
- Transparante dienstverlening
- Optimale persoonlijke service

Ook interesse?

U kunt maandelijks instappen in het collectief. Kijk voor meer informatie op Energievoorkerken.nl of neem contact op met Sonja Boer van Hellemans Consultancy. E: boer@hellemansconsultancy.nl T: 030 767 01 21

Het collectief Energie Voor Kerken is een initiatief van CIO-K in samenwerking met energie adviesbureau Hellemans Consultancy.

Gespecialiseerd in Gevelrenovatie

- Ambachtelijk voegwerk
- Stofarm Uithakken
- Stofarm Zagen
- Gevelreiniging
- Impregneren
- Steigerwerk
- Snij en Knipvoegen
- Steen Reparaties
- Restauratie
- Scheurherstel
- Patineren van steen
- Erkend restauratie Voegbedrijf.

Bel 038 – 355 78 79 of zie
www.voegbedrijfheldoorn.nl
www.heldoorngevelrestauratie.nl

fris
scherp
helder

De Ruijterstraat 2, 2231 RV Rijnsburg | T 071-402 16 21
algemeen@driebergenaccountants.nl | www.driebergenaccountants.nl

Lakerveld
ingenieurs- & architectuurbureau

Periodiek Instandhoudingsplan - Restauratieplan - Renovatieplan - Herbestemming - Transformatie

Interieurplan - Bouwhistorisch onderzoek - Cultuurhistorisch onderzoek - Bouwkundige opname

Noordzijde 95' | 4225 PL Noordeloos | 0183-582600
info@lakerveld-noordeloos.nl | www.lakerveld-noordeloos.nl

Tot nut van 't algemeen

Tekst Jos Aarnoudse **Beeld** Protestantse Kerk in Nederland

De term ANBI is gemeengoed geworden. Als het goed is, kennen kerkrentmeesters die term allemaal. Zo'n afkorting wordt een staand begrip. ANBI heeft met de fiscale aftrekbaarheid van giften aan de kerk te maken. Met een beetje goede wil kunnen we ook nog wel de hele uitdrukking verzinnen: Algemeen Nut Beogende Instelling. Een organisatie kan bij de belastingdienst de status van ANBI aanvragen. Als je voldoet aan de gestelde criteria krijg je de ANBI-status. Die criteria hebben vooral te maken met transparantie en integriteit: besteed je het geld dat je ontvangt wel aan het goede doel, is er een redelijke verhouding tussen kosten die je voor je organisatie maakt en het beoogde doel, zit je niet te veel geld op te potten, worden er normale salarissen betaald, kunnen de donateurs en de buitenwereld ook inzicht krijgen hoe het bij jou reilt en zeilt. Dat soort dingen. Maar ook is er de 90 % eis. Die zegt dat de organisatie geheel of nagenoeg geheel in de weer moet zijn met het oog op het algemene nut.

Maar wat is nu eigenlijk 'het algemeen nut beogen'? Gelukkig is er gewoon een lijstje vastgesteld. Daar staan zaken op als welzijn, cultuur, onderwijs, gezondheidszorg, etc. Eigenlijk allerlei dingen waar we ook als samenleving gezamenlijk geld in steken via onze overheid. In dat rijtje staat ook: religie, levensbeschouwing en spiritualiteit. Er is besloten in ons parlement dat religie, levensbeschouwing en spiritualiteit ook tot algemeen nut zijn. Er moet een visie op het algemeen nut aan ten grondslag liggen. Nu laten we dat maar even rusten wat de politiek betreft. Er zijn genoeg mensen die twijfelen of religie – in de brede zin van het woord – wel tot zoveel algemeen nut strekt. Mijn vraag gaat in de richting van onszelf: welk idee hebben we er zelf eigenlijk over? Je kunt zo'n term als 'een gegeven' zien. Maar hoe zien we dat zelf? Dus de kerk

niet als organisatie ter bevrediging van onze eigen religieuze behoeften, maar tot nut van 't algemeen. Wij brengen geld bij elkaar, vragen mensen om bijdragen, houden vermogens in stand, om er te zijn en te kunnen functioneren - als kerk – voor alle mensen. Dus: onze bijeenkomsten zijn toegankelijk, onze vormen van dienstverlening (pastoraal en diaconaal) zijn open voor lid en niet-lid. Dat is onze gift aan de samenleving. Het verhaal waarvan we leven, heeft een 'pretentie', namelijk dat het de potentie heeft gidsend en heilbrengend te zijn voor mens en maatschappij. Dat besef vraagt onderhoud. Voor we het weten, zien we de kerk in termen van vraag en aanbod. Wat krijg ik terug voor mijn geld. Of: hoe kunnen we gebruikers van diensten van de kerk daarvoor laten betalen. Nee, we zullen ook zelf voortdurend een idee moeten blijven hebben over de vraag hoe ons geloof en onze vorm van kerk-zijn er kunnen zijn tot nut van 't algemeen. Aanknopingspunten in Bijbel en onze traditie genoeg, zou ik zeggen.

Stelling van de maand

Heeft u een mening, wilt u erop reageren? Laat het ons weten via: info@kerkrentmeester.nl

In een volgend nummer van Kerkbeheer schrijven we nog weer iets over dit onderwerp naar aanleiding van de reacties en poneren we een nieuwe vraagstelling van de maand.

De stelling:

Elke kerkrentmeester moet minstens eens per jaar vanuit zijn of haar eigen geloofsbronnen nadenken over de vraag wat het betekent dat de kerk inderdaad als algemeen nut beogende instelling kan worden gezien.

► **Open Monumentendag**

In het weekend van 8 en 9 september 2018 (thema: In Europa) zijn meer dan vierduizend prachtige monumenten in heel Nederland gratis toegankelijk voor iedereen.

► **Inspiratiefestival 2018: Geloven in beweging**

De Protestantse Theologische Universiteit (PthU) en de Protestantse Kerk organiseren samen met de Wereldraad van Kerken en de Eilander kerken, dit inspiratieweekend op Terschelling. Toe aan vernieuwing in kerk of geloof? Zet dan 26, 27 en 28 oktober vast in je agenda! www.pthu.nl/inspiratiefestival/

Kalender voor kerkrentmeesters

September:

- Voorgesproken overleg (ord. 11-6-1) met college van diakenen en kerkenraad en andere daarvoor in aanmerking komende organen over de op basis van het beleidsplan op te stellen begroting en de invulling van het collecterooster.
- Betaling Maandnota
- Bespreking aanpak actie Kerkbalans 2019 (Voor doelgroepenbeleid voeren: zie modelbrieven op website www.kerkbalans.nl)
- Voorbereiding stookseizoen (ketelinstallatie van de centrale verwarming controleren, e.d.)
- Publicatie in kerkblad over stand van zaken actie Kerkbalans 2018
- Vaststelling van het gemeentelijk beleidsplan

Actie Kerkbalans

Voor gemeenten die concreet geholpen willen worden om het materiaal voor de actie Kerkbalans 2019 te verbeteren, met zicht op betere resultaten, is er goed nieuws:

In september 2018 organiseert de Raad voor de Plaatselijke Geldwerving op vier plaatsen verspreid over het land op zaterdagen een workshop over Kerkbalans. In Hilversum, Hoogeveen, Veenendaal en Dordrecht. Dat doen we samen met bureau Dirigo. Met dit bureau werken we al een paar jaren samen en dit bureau heeft laten zien dat hun aanpak werkt.

Het is echt een Doe dag. Dus geen lange inleidingen maar vooral praktisch aan de gang gericht op de situatie in de gemeenten van de deelnemers.

Wat levert deelname aan de workshops op?

- * handvatten die helpen zicht te krijgen op wat er in je kerk belangrijk is. Voor welke zaken willen mensen geven?
- * hoe gebruik je de kracht van overtuigende teksten en sprekende beelden, het stellen van een goede geef vraag en de winst van segmentatie.

Handleiding voor kerkrentmeesters

Leverbaar is de 20e en herziene druk van de Handleiding voor kerkrentmeesters. Het boekje is een naslagwerk en verwijzingsgids voor iedereen die in dienst van de kerk bezig is met de facilitaire ondersteuning van het gemeentewerk. De kosten voor de handleiding zijn € 14,58 (VKB-ledenprijs € 13,25) exclusief verzendkosten.

Het voorlichtingsboekje en de handleiding zijn verkrijgbaar via de webshop: www.kerkrentmeester.nl. Of per e-mail via info@kerkrentmeester.nl.

- * een handleiding over hoe segmentatie uit te voeren met behulp van LRP en Scipio.
- * hoe kun je gebruik maken van vervolg 1 op 1 ondersteuning door Dirigo voor het maken van het Kerkbalans materiaal.

Verder is het natuurlijk leuk en nuttig om andere gemeenten te ontmoeten en te horen hoe zij met Kerkbalans bezig zijn. Al met al beloofd het een inspirerende en praktische workshop te worden. Deelname is kosteloos en neem gerust andere collega vrijwilligers mee. De workshop duurt van 10.00 uur tot 14.00 uur en wij zorgen voor een lunch tussen de middag.

Aanmelden kan via: www.kerkbalans.nl/workshops

Handleiding energie besparen voor kerken

Tekst Adam van Bergeijk

Provincie Noord-Holland

REGIONALE ECONOMIE EN ERFGOED

De Provincie Noord-Holland heeft een nuttige handleiding over energiebesparing in kerken gepubliceerd. De handleiding kan ook in andere provincies worden gebruikt als stappenplan op weg naar een vermindering van energieverbruik tot en met verbetering van het comfort in de kerk. Dat laatste is vooral nodig om het klimaat in de kerk aantrekkelijk te maken of te behouden in situaties waarbij het kerkgebouw wordt ingezet voor meervoudig gebruik. In dit artikel bespreken we kort de stappen. De volledige brochure (29 pagina's) kan gratis worden gedownload vanaf de website van de provincie Noord-Holland.

Aanleiding

Duurzame benutting van een kerkgebouw is noodzakelijk in een tijd waarin veel kerkelijke gemeenten de kosten niet meer kunnen opbrengen van hun kerkgebouw. Toekomstbestendigheid speelt een grote rol, maar het moet natuurlijk wel betaalbaar blijven. Een adviseur in de arm nemen is een mogelijkheid. De VKB heeft deskundige adviseurs die daarbij kunnen helpen. Natuurlijk zijn er ook maatregelen waarmee kerkrentmeesters direct aan de slag kunnen. Het komt er voor colleges van kerkrentmeesters op aan om keuzes te maken in het gebruik van de kerk. De ene groep gebruikers van de kerk is immers de andere niet. Een groep kerkgangers die geruime tijd stilzit of een tentoonstelling in de kerk vraagt om een andere aanpak.

Optimaliseer het bestaande verwarmingssysteem

De eerste stap op weg naar verduurzaming is het optimaliseren van het verwarmingssysteem. Naast de mogelijkheden van het huidige systeem zijn ook de omvang van de kerk en de georganiseerde activiteiten in de kerk van belang. Het inregelen van het systeem is een investering van beperkte omvang met een korte terugverdientijd.

Houd de wind en kou buiten en het comfort binnen

Huiseigenaren weten natuurlijk allang dat minder energieverbruik begint met het verbeteren van de isolatie. Daar kan geen concurrerend energietarief tegenop. In een kerk kun je te maken hebben met grote gebouvvolumes en bestaande

inrichtingen. Daar kun je niet veel in veranderen. Waar wel vaak winst is te behalen, is kierdichting en het aanbrengen van tochtportalen. Ook deurdrangers, die een open deur langzaam sluiten, zijn snelle maatregelen die het comfort verhogen.

Niet de gehele kerk verwarmen: alleen de groep mensen

Er zijn vele soorten verwarming voor kerkgebouwen. Het lokaal verwarmen is een manier van verwarmen waarbij alleen de bezoekers worden voorzien van warmte in plaats van het gehele kerkgebouw te verwarmen. Met deze maatregel is tot 50% energiebesparing mogelijk. Een monument kan evenwel beperkend zijn voor deze aanpak. Niet alle materialen zijn bestand tegen deze manier van verwarmen. Daarnaast moet de lokale verwarming passen bij het huidige verwarmingssysteem.

Ventilatie is noodzakelijk voor zowel het comfort als de conditie van het gebouw

Ventilatie is belangrijk in de kerk. Ongecontroleerde luchtstromen kunnen echter ook een verlies aan energie tot gevolg hebben. Daarom kan ventilatie beter worden beheerst, door bijvoorbeeld mechanische ventilatie toe te passen. Wat er mogelijk is, is onder andere afhankelijk van de omvang van de kerk en de bestaande systemen. De investering voor deze maatregel is hoger (ca. € 6.000 tot € 12.000) en de terugverdientijd vergt 8 tot 15 jaar.

Moderniseren verwarmingssysteem

De duurste maatregel is het moderniseren van het verwarmingssysteem. In de handleiding zijn er een vijftal verwarmingstypen beschreven, met daarbij de voor- en nadelen. Of de investering, waarbij de kosten uiteenlopen van € 10.000 tot € 100.000, moet plaatsvinden is een beleidsmatige vraag. Een concreet plan van toekomstig gebruik is hierbij zeker nodig. Bij vergaande aanpassing van het klimaat in een kerk kan ook worden gedacht aan een klimaatbeheersingssysteem. Hierbij is een integraal plan noodzakelijk. Immers, de aanwezigheid van een monumentaal orgel kan zo maar roet in het eten gooien vanwege de mogelijke schade als gevolg van optredende luchtvochtigheid.

Nuttige handleiding

De handleiding over energiebesparing in kerken is nuttig voor colleges van kerkrentmeesters die, zeker na een winter, zich oriënteren op het terugdringen van energieverbruik. De vele nuttige tips en concrete adviezen en aandachtspunten maken deze compacte handleiding tot een vlot leesbare brochure. De handleiding kan als gratis download worden gevonden op de site van de provincie Noord-Holland: www.noord-holland.nl/Onderwerpen/Cultuur_en_Erfgoed/Herbestemming_en_monumenten

Isolatie van monumentale kerkgebouwen: een uitdaging met veel kansen

Tekst Felix Kusters, adviseur Duurzaamheid Stichting ERM **Beeld** Evert-Jan Nusselder, Monumentenzorg

Het isoleren van monumentale kerkgebouwen is bouwfysisch een uitdaging. Vochtproblemen moeten worden vermeden en tegelijk dienen de monumentale waarden te worden beschermd. Gedegen bouwfysisch onderzoek vooraf is essentieel om de specifieke kansen en beperkingen van het gebouw in kaart te brengen.

De VKB heeft de stichting Erkende Restauratiekwaliteit Monumentenzorg (ERM) gevraagd wat er mogelijk is met betrekking tot isoleren van monumentale kerkgebouwen. ERM is het platform waar overheden, opdrachtgevers en opdrachtnemers gezamenlijk en praktijkgericht werken aan een zo hoog mogelijke kwaliteit in het onderhouden en restaureren van monumenten. ERM ontwikkelt daartoe beoordelings- en uitvoeringsrichtlijnen en draagt de voor deze richtlijnen verzamelde kennis ook uit met een website, nieuwsbrieven, publicaties en kennisbijeenkomsten.

Voorkom vochtproblemen

Monumenten hebben meer kieren dan moderne gebouwen, waardoor vocht automatisch wordt afgevoerd. Isolatie blokkeert deze natuurlijke afvoer. Het is daarom van belang zo diffusie-open mogelijk te isoleren, zodat de constructie kan blijven ademen. Daarom moet de vocht-afvoercapaciteit van de constructie groter zijn dan de toevoercapaciteit. De gebouwschil moet naar buiten toe steeds dampopener zijn. Met extra ventilatievoorzieningen dient

het resterende deel van de vochtige binnenlucht weg-geventileerd te worden. Isoleren aan de buitenzijde beperkt de kans op condensatieproblemen. De gehele constructie bevindt zich dan aan de warme zijde en koudebruggen worden meegeïsoleerd. Het glasoppervlak moet het koudste vlak zijn, zodat condens zich daar afzet en niet op andere kwetsbare plekken.

Dakisolatie

De kapconstructie heeft een aanzienlijke invloed op het warmteverlies van een kerk. De warmte stijgt immers naar boven. Via het dak vindt dus relatief veel transmissie van warmte en exfiltratie¹ van warme lucht plaats. Dakisolatie kan de luchtdichtheid en de thermische kwaliteit van een kerkgebouw aanzienlijk verbeteren.

¹ Een geleidelijke verplaatsing van een stof naar buiten

Bij buitenisolatie blijft de dakconstructie in het zicht en bevindt de constructie zich aan de warme kant van de isolatie. Nadeel is dat het buitenaanzicht wijzigt omdat het dakvlak omhoog komt. Ook kunnen er problemen ontstaan bij aansluitingen, zoals nok en dakgoten.

Binnenisolatie laat het dakaanzicht aan de buitenzijde intact, maar onttrekt de kapconstructie aan de binnenzijde aan het zicht. Bij binnenisolatie is de kans op vochtproblemen het grootst en moet extra aandacht worden besteed aan een goede vochtregulerende opbouw van het isolatiepakket.

Bij gewelven of kerkzolders is het ook een optie om de bovenzijde van het gewelf of de zoldervloer te isoleren. Dit is in principe efficiënter dan het isoleren van het dak. Vroeger werden gewelfruimten soms van boven opgevuld met schelpen ter isolatie. Tegenwoordig wordt gebruik gemaakt van bijvoorbeeld minerale woldekens of PUR-schuim. Isolatiedekens los leggen geeft een grote kans op afschuiven en mechanisch bevestigen kan leiden tot afbrokkelen van de bakstenen. PUR-schuim heeft deze nadelen niet en het schuim volgt de contouren van de gewelven. PUR-schuim is echter dampdicht en moeilijk te verwijderen. Het kan nadelige milieueffecten hebben, afhankelijk van het toegepaste blaasmiddel. Bepoetste gewelven kunnen aan de onderzijde geïsoleerd worden met bijvoorbeeld gespoten cellulose-isolatie.

Gevelisolatie

Muurisolatie heeft bij kerkgebouwen doorgaans een beperkte meerwaarde omdat massieve kerkmuren van 60 à 70 centimeter dik op zich al relatief goed isoleren. Verder beperkt de cultuurbehoudsfactor meestal de mogelijkheden voor gevelisolatie, zowel aan interieurzijde als aan de buitenkant. In geval van muren met binnenbepoetsing – die vervangen moet worden – zijn er wel goede mogelijkheden. Een voorbeeld is kalkgebonden isolerende pleistermortel, waarmee met behoud van maat en beeld van de oude gepleisterde binnenafwerking een redelijke isolatiewaarde kan worden bereikt.

Isolatie van een kerkzolder met PUR-schuim

Gedegen bouwfysisch onderzoek vooraf is essentieel om de specifieke kansen en beperkingen van het gebouw in kaart te brengen

Glasisolatie

Bij glasisolatie kan men kiezen tussen isolatieglas, voorzetbeglazing (aan de buitenzijde), of achterzetbeglazing (aan de binnenzijde). Glasisolatie weert tocht en vermindert de koudeval langs de ramen. Bij monumentale kerkgebouwen met glas-in-lood wil men het beeld vooral aan de binnenzijde behouden en is voorzetglas een oplossing. Dit biedt tevens het voordeel van vandalismebescherming of een andere aantasting van buiten, zoals hagel en wind. Aan de buitenzijde vermindert voorzetglas echter de beleving van glas-in-lood. Bij voor- en achterzetbeglazing moet de luchtspouw geventileerd worden. De te verkiezen ventilatiewijze is een met binnenlucht geventileerde spouw. Een systeem waarbij het glas-in-lood in dubbele beglazing wordt opgesloten is schadelijk en niet toegestaan. Ventilatie is vanwege de hermetisch afgedichte spouw niet mogelijk en daarom kan het glas-in-lood zijn warmte niet kwijt. Dit kan leiden tot thermische breuk van het glas. Er kan voor gekozen worden om de voor- of achterzetbeglazing in isolatieglas uit te voeren. Dit levert de hoogste energiebesparing op. De randvoorwaarden voor het aanbrengen variëren van geval tot geval, zijn complex en

zijn vaak alleen vast te stellen na een gedegen vooronderzoek.

Vloerisolatie

Meestal zal vloerisolatie geen optie zijn, tenzij er een kruipruimte aanwezig is of de kerkvloer vanwege restauratie gedemonteerd moet worden. Bij voldoende hoogte van de kruipruimte kan van de onderzijde geïsoleerd worden bijvoorbeeld met luchtkussens van aluminiumfolie. Bij een lage kruipruimte kan isolatiemateriaal, bijvoorbeeld schelpen, worden ingeblazen. Indien de vloer gedemonteerd moet worden kan van bovenaf geïsoleerd worden. In deze situatie wordt aanbevolen om tevens vloerverwarming te overwegen. In alle gevallen geldt bij vloerisolatie dat de kruipruimte matig geventileerd moet worden.

Meer informatie

De stichting ERM heeft de brochure *Verduurzaming van monumentale kerkgebouwen* uitgebracht. U treft daar meer informatie aan over isolatie en andere verduurzamingsmaatregelen, specifiek voor kerkgebouwen. U kunt de brochure downloaden via de website van de stichting ERM (www.stichtingerm.nl/publicaties/verduurzaming-kerkgebouwen)

Boek:

Investeren als een goed rentmeester! Duurzamer beleggen door kerken

Tekst Mariette van Ooijen **Beeld** Huub Lems

In het boek *Investeren als een goed rentmeester! Duurzamer beleggen door kerken* wordt, door diverse auteurs, een toegankelijke en praktische inleiding gegeven op verantwoord en duurzaam beleggen. Het is een verbreding en verdieping van het in 2011 verschenen boek *Investeren in je/de missie! Duurzaam beleggen door kerken*.

Duurzaam beleggen heeft de laatste jaren een enorme ontwikkeling doorgemaakt. Steeds meer (kerkelijke) beleggers hechten behalve aan het financiële rendement ook belang aan de milieu-, sociale- en goed bestuur-factoren van de organisatie of het land waarin wordt geïnvesteerd. Een goede ontwikkeling, omdat de inzet voor duurzaamheid hoort bij het wezen van de kerk.

Het boek gaat in op vragen hoe als een goed rentmeester om te gaan met geldelijk vermogen en hoe te bepalen wat een passende investering is. Er worden verschillende aspecten behandeld, waaronder de trends op het gebied van beleggen, verantwoord-, duurzaam- en impactbeleggen, actief aandeelhouderschap, lobbywerk, risico's en ANBI.

De aspecten worden toegelicht aan de hand van enkele praktijkvoorbeelden, waaronder de inrichting van het vermogensbeheer van de diaconie van de Protestantse Gemeente te Den Haag. De penningmeester beschrijft hoe de diaconie de afgelopen tien jaar een professionaliseringslag heeft gemaakt. De organisatie, het reglement en het (beleggings-) statuut worden besproken.

Investeren als een goed rentmeester! is een verhelderende en praktische uitgave over duurzaam handelen, die bijzonder geschikt is voor kerkrentmeesters en diakenen.

Investeren als een goed rentmeester! Duurzamer beleggen door kerken is een uitgave van de Protestantse Kerk in Nederland onder redactie van Huub Lems; 121 p; ISBN 978-90-824479-1-0; prijs € 14,90 verkrijgbaar via de webshop van de Protestantse Kerk in Nederland. Huub Lems verzorgt de treasury van de Protestantse Kerk in Nederland en is voorzitter van De Nieuwe Beurskoers.

Dirk van Vuren Hervormd Krispijn te Dordrecht

WIE:

De 36-jarige ondernemer Dirk van Vuren woont niet ver van het VKB bureau in Dordrecht, namelijk in de stads-wijk Oud-Krispijn. Daar woont hij samen met zijn vrouw en drie kinderen. Dirk van Vuren is lid van de gemeente Hervormd Krispijn, één van de vijf wijkgemeenten van de Hervormde Gemeente te Dordrecht. Een hechte en missionaire gemeenschap met een evangelisch profiel. Elke zondag zijn er zestig à zeventig mensen bij de dienst die wordt gehouden in de wijkzaal van de Pauluskerk.

“Het fijne van deze kleine gemeenschap is dat iedereen elkaar goed kent. Omdat de groep klein is moeten we wel keuzes maken, wat doen we wel en wat doen we niet. We moeten het met elkaar doen. Gelukkig is er een hoge betrokkenheid van de leden.

Er zijn twee kerkrentmeesters, waarvan ik er dus één ben. Onze rol is voornamelijk een faciliterende rol. Onze gemeente heeft geen eigen gebouw en vrijwel geen bezittingen, dus ook geen onderhoud en dat soort zaken. Op dat gebied zou je kunnen zeggen dat we een ‘lichtgewicht’ gemeente zijn. Bij ons vallen er behalve de predikant en de organist weer andere zaken onder onze hoede, zoals de communicatie.”

WAAROM:

“Als kerkrentmeester zit ik nu in mijn tweede termijn. Ik voelde me geroepen om leiding te geven binnen onze gemeente en doe dat graag vanuit de kerkenraad. De rol van kerkrentmeester vind ik een bijzondere. Financiën bijvoorbeeld is een spannend ‘iets’. Aan de ene kant is het heel zichtbaar en aan de andere kant wil je er ook niet van afhankelijk zijn en vertrouwen op God. Je begeeft je telkens op dat snijvlak van vertrouwen en afhankelijkheid.”

SPEERPUNTEN:

“Mei 2019 is voor onze gemeente een belangrijk meetmoment. Dan moeten we namelijk financieel in evenwicht zijn. Nu zijn we afhankelijk van de solidariteit binnen Dordrecht. Er zijn verschillende gemeenteavonden georganiseerd waarin duidelijk is geworden welke stappen we als gemeente willen zetten. Het is mooi om te zien hoe we samen, ik bedoel hiermee de gemeente, dit proces doorlopen.

Bespreekpunt van één van de avonden was geld. Hoe kunnen we meer geld overhouden? De opties waren: we kunnen allemaal meer bijdragen, we kunnen besparen op de voorganger of we kunnen besparen op de overige werkuren. Door middel van een gespreksleider werden alle voor- en tegenargumenten besproken, waardoor men ook begrip kreeg voor elkaars standpunten. Een fijne manier van werken die past binnen onze gemeente.

“Je begeeft je telkens op dat snijvlak van vertrouwen en afhankelijkheid”

En waarmee we nu een aantal speerpunten hebben opgesteld, waaronder het financieel evenwicht en het zetten van missionaire stappen.”

TROTS:

“God ziet onze wijkgemeente! Dit merken we door wonderlijke dingen. We hebben bijvoorbeeld tot tweemaal toe gehad dat we een grote gift ontvingen, vlak nadat we tijdens een vergadering hadden besproken dat het financieel lastig werd. En onze voorganger ging met vervroegd emeritaat, waardoor we op zoek moesten naar een nieuwe predikant voor drie dagen in de week en tot mei 2019 (het meetmoment). We dachten dat dit een lastige klus zou worden. Maar in mei vorig jaar is de predikant met emeritaat gegaan en in augustus begon zijn enthousiaste opvolger!”

TIP:

“Wees transparant. Geef mensen inzicht in wat je doet en waarom je het doet. Door mensen erbij te betrekken gaan ze het ook (eerder) dragen.”

Verprutsen van het kerkinterieur

Tekst Bert van Rijssen **Beeld** Jos Aarnoudse

Duurzaamheid is ook: zo lang mogelijk met dingen doen, om uitputting van grondstoffen tegen te gaan. Wat dat betreft zijn kerken kampioenen: onze gebouwen en kerkinterieurs zijn en worden letterlijk voor de eeuwigheid geconstrueerd. Vandaar dat kerken en hun interieurs "vanzelf" monumentaal worden.

De hang naar traditie die mede hieraan ten grondslag ligt heeft wel een keerzijde: Door veranderende tijden, verwachtingen ten aanzien van de veranderende functie van het kerkgebouw en technische ontwikkelingen zijn soms aanpassingen wenselijk, maar die wekken dan vaak weerstand op. Aan de kerkrentmeesters de taak om de veranderingsprocessen zo goed mogelijk te managen. Bij aanpassingen van beschermde monumentale kerkinterieurs moet u er overigens aan denken om advies te vragen bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, dit omdat voor sommige aanpassingen vergunningen nodig zijn.

Aanleiding voor dit artikel was een vraag, niet van een kerkrentmeester dit keer maar van een betrokken gemeentelid, die zijn zorg uitte over de plaatsing van beeldschermen in een monumentale kerk (vandaar de titel hierboven). Maar het aantal voorbeelden van discussie rond veranderingsprocessen is legio. Wij kennen een gemeente waar een stichting vrienden van de kerk, die met het oog op fondswerving regelmatig culturele evenementen in de kerk organiseert, voorstelt om een deel van de

monumentale banken weg te halen zodat de kerk meer multifunctioneel gebruikt kan gaan worden. Een deel van de leden is daar niet blij mee. Bij een andere kerk waar de banken inmiddels zijn verwijderd lijkt zelfs sprake van afhakende leden. Hoe kun je voorkomen dat veranderingsprocessen tot conflicten leiden?

Er wordt landelijk wel degelijk voortdurend nagedacht over voortgezet gebruik van monumentale gebouwen, op zo'n manier dat ze daadwerkelijk gebruikt kunnen worden. Dat vraagt om aanpassingen waardoor historisch authentieke inrichtingen niet overal (en over de hele linie van het gebouw) gehandhaafd kunnen blijven. De kunst is dan de inpassing.

Er zijn veel goede en fraaie voorbeelden van modernisering van moderne gebouwen (niet alleen kerken) zodat er nu musea, hotels, congressentra, muziekcentra etc. in zijn gehuisvest. Het kan zijn dat een christelijke gemeente die huist in een historisch gebouw nu toch wat andere eisen stelt aan haar huisvesting dan in de tijd dat het gebouw werd opgetrokken. Het is architectonisch een geheel eigen richting, die met behoud van historische waarden gebouwen probeert gebruiksmogelijk te maken voor gebruikers van deze tijd.

Maar dat moet je dus wel kunnen uitleggen. Tegen veranderingen in het kerkinterieur opponerende leden kunnen draagvlak voor hun visie zoeken bij andere gemeenteleden en soms zelfs publieke opinie van

buiten de kerk mobiliseren; dat is trouwens hun goed recht.

Communicatie is ook hier het toverwoord. Goede communicatie vooraf kost tijd en inspanning, maar veel minder dan reparatiecommunicatie achteraf. Communiceer in de kerkbladen, neem de leden mee in het besluitvormingsproces rond veranderingen, geef ze een luisterend oor, organiseer gemeenteavonden rond het onderwerp en leg voortdurend uit waarom de veranderingen nodig zijn. En probeer begrip te krijgen voor het gegeven dat de huidige situatie ook een gevolg van veranderingsprocessen is. In het voorbeeld van de kerk hierboven: de monumentale banken zijn geplaatst in de 60er jaren van de 19e eeuw, toen ook het 11e- eeuwse tufstenen schip werd vervangen door een neogotische constructie. En daarover is zelfs toentertijd véél meer trammelant geweest.....

Beeldschermen in een monumentale kerk

Energiebesparing in kerken: hoe is het mogelijk?

Tekst en beeld Marc Stappers

In het kader van het onderwerp van deze editie van Kerkbeheer is de heer Marc H.L. Stappers van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed benaderd en hebben we hem een aantal vragen gesteld met betrekking tot duurzaamheid in monumentale kerken.

Wat is uw functie en in hoeverre heeft u te maken met de duurzaamheid in monumentale kerkgebouwen?

Mijn functie is specialist bouwfysica van monumenten. In die hoedanigheid maak ik deel uit van het team dat zich bezighoudt met het verduurzamen van monumenten. Ook houd ik me al sinds 2000 bezig met de passieve conservering (lees: juiste beheersing van het binnenklimaat) historische kerkorgels. Combineer die twee en je komt vanzelf op alle vraagstukken die eigenaren en beheerders van kerken hebben op het gebied van behoud van het kerkelijk kunstbezit in relatie tot de verwarming. En tegenwoordig willen we dat ook meteen duurzaam doen.

Hoe is het in het algemeen gesteld met de duurzaamheid in de Nederlandse monumentale kerken?

Je ziet aan alle kanten dat kerken heel graag willen. Zo is er het initiatief 'Groene Kerken' waarin eigenaren en beheerders zich verenigen om gezamenlijk op te trekken in het verduurzamen van deze gebouwen. Het initiatief omvat niet alleen kerken, maar ook andere gebouwen met een religieuze functie.

Welke toepassingen zijn geschikt voor een monumentale kerk en welke juist niet?

Aanpassingen aan de bouwkundige schil zijn beperkt. Soms kunnen het gewelf en/of de vensters worden geïsoleerd. Bij het eerste is vooral de uitvoering van belang. Bij de tweede zijn de kosten vaak groot. Daarom is het in alle gevallen aan te bevelen om de bestaande ver-

Glas-in-lood en de voorzetbeglazing (foto: Paul Rietbroek, 2006)

warming te verbeteren of te investeren in een vervanging. De energiebron is daarbij het aandachtspunt. Die zal zo duurzaam mogelijk moeten zijn.

Met welke regelgeving moeten kerkeigenaren rekening houden?

Vanuit het oogpunt van de erfgoedzorg is per 1 juli 2016 de belangrijkste wet de nieuwe Erfgoedwet. Dit is een vervolg op de Monumentwet van 1988 waarin een deel van de wetsartikelen zijn overgenomen.

In welke gevallen zal de RCE niet positief adviseren?

De taak die de RCE heeft is het behouden en doorgeven van zoveel mogelijk cultuurhistorische waarden naar de toekomst toe. Wanneer een plan de waarden aantast, zal de RCE daar kritisch op zijn. We zijn ons echter wel terdege bewust dat de beslissing genomen wordt in een complexe omgeving waarvan cultuurbehoud er slechts een is.

Waarmee zijn in de regel de grootste besparingen te behalen?

Doorgaans zijn dat het isoleren van het gewelf en het verbeteren van de bestaande verwarming. In sommige gevallen zijn ook nog vensters te verbeteren, maar daarmee komen we meteen in het spanningsveld van energie-efficiëntie versus cultuurhistorische waarden. Daarom

Het nageïsoleerde houten gewelf waarbij de zil-verkleurige PIR-platen en het roze PUR-schuim duidelijk zichtbaar zijn (foto: Marc Stappers, 2004)

Detailopname van de aansluiting tussen het isolatiemateriaal en de ribben, na uitharding wordt het overtollig folie en schuim weggesneden (foto: Marc Stappers, 2004)

adviseren wij altijd om eerst te investeren in een goed plan met passende maatregelen en acceptabele terugverdientijden.

Kunt u voorbeelden noemen van projecten?

Zeker. In de periode van 2001 tot 2009 is de Pieterskerk in Leiden gerestaureerd. Naast de nodige restauratieve ingrepen zijn er tevens een drietal maatregelen getroffen die, hoewel dit niet het hoofddoel van de ingrepen was, zorgen voor een grotere energie-efficiëntie:

1. het aanbrengen van gewelfisolatie op het houten gewelf;
2. het vervangen van de bestaande vloerverwarming door een nieuwe vloerverwarming inclusief het vervangen van de verwarmingsketels en de bijbehorende regeling;
3. het aanbrengen van een beschermende buitenzetbeglazing.

Zijn er mogelijkheden om subsidie te ontvangen voor zaken die met verduurzaming te maken hebben?

Op dit moment weet ik dat niet. Wel is de overheid bezig om te kijken op welke wijze zij het verduurzamen van monumenten kan stimuleren. En dan doen kerken gewoon mee.

Wat kan een kleine kerk die krap bij kas zit doen zonder al te veel kosten te maken?

In dat geval is het juist inregelen van de verwarming iets wat altijd moet gebeuren. Op die manier kan met lage kosten een groot rendement worden behaald.

Met welke factoren moet een kerkeigenaar in ieder geval rekening houden alvorens een duurzaamheidsproject te starten?

Wat we zien is dat de investeringskosten aan het begin een struikelblok kunnen zijn. Echter goedkoop aan het begin betekent soms duurkoop achteraf. Dus kijk aan het begin van een project naar de *total cost of ownership*: wat gaat de investering kosten over de gehele levensduur en wat levert het op?

Bij wie kunnen kerkeigenaren terecht voor deskundig advies?

De RCE helpt eigenaren en beheerders graag bij het kijken naar de mogelijkheden vanuit het gebouw: welke opties zijn er en hoe voorkomen we dat cultuurhistorisch waarden verloren gaan. De verdere gedetailleerde uitwerking is iets wat de markt voor zijn rekening neemt en gelukkig zijn er steeds meer bedrijven die in monumenten kwaliteit leveren. Wij mogen als RCE geen reclame maken voor bedrijven, vandaar dat ik hier niets specifiek kan en mag noemen.

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft een brochure uitgegeven met als titel "Klimaatbeheersing in monumentale kerken" waarin het onderwerp verwarming en energiegebruik aan de orde worden gesteld. Genoemde brochure is te downloaden van de website www.cultureelerfgoed.nl

Klimaatbeheersing in monumentale kerken

Klimaat- & Geloofgroep

interview Janne van den Akker

Tekst Bert van Rijssen **Beeld** Janne van den Akker

Janne van den Akker (Amsterdam 1976) studeerde milieuwetenschappen en biologie aan de Vrije Universiteit. Daarna begon ze als onderzoeker bij het IMSA (Instituut voor Milieu en SysteemAnalyse) bij de bekende milieugoeroe Wouter van Dieren. "Ik ben daar getraind in het kijken naar milieu en duurzaamheid in mondiaal perspectief, hoe grijpen dingen in elkaar; milieuproblemen in bepaalde regio's vinden hun oorzaak vaak in hele andere gebieden". Nadat IMSA haar activiteiten stopte koos ze voor een loopbaan in het onderwijs, eerst 2 jaar bij de Hogeschool van Amsterdam en sinds ruim een jaar aan de Aeres Hogeschool in Dronten. "Dronten is geen voor de hand liggende werkplek voor iemand uit Amsterdam maar ik vond het inhoudelijk heel leuk om te gaan doen. Het gaat helemaal over landbouw en voedsel. Het lectoraat waar ik voor werk houdt niet alleen onderwijs maar ook onderzoek in,

bijvoorbeeld naar het gebruik van reststromen uit de landbouw. Mijn studenten zijn vaak mensen die boer willen worden of advieswerk voor het boerenbedrijf willen gaan doen. Milieu is voor hen niet het leukste vak, ze associëren het vooral met veel regelgeving en hebben een gevoel van 'iedereen geeft de boeren de schuld'. Je moet het dus positief brengen maar ook bespreken: hoe is het allemaal zo gegroeid, hoe moet je er mee omgaan, hoe kun je eerlijk zijn over problemen in de verduurzaming?"

In 2013 richtte Janne samen met Elske Scholte en Marjan Bosch de Klimaat- & Geloofgroep op.

Hoe ben je bij die groep betrokken geraakt?

"Ik ben geen lid van de Protestantse Kerk, maar de Keizersgrachtkerk heeft een grote groep geïnteresseerde niet-leden en vrien-

den die wel vaak naar de kerkdiensten komen, financieel bijdragen en op allerlei manieren actief betrokken zijn bij de gemeente. Elske Scholte kwam met het idee voor de Klimaatgroep; vanaf 2005 werd duidelijk dat klimaatverandering het grote probleem van deze eeuw zou worden. Marjan en ik hebben op haar oproep gereageerd."

Wat beogen jullie?

"Het gaat ons niet alleen om het 'vergroenen' van de Keizersgrachtkerk, maar veel meer om het opzetten van een discussie over klimaatverandering en vooral de rol van het geloof in die discussie, vandaar de naam van de groep. Klimaatverandering is echt een heel groot probleem en het handelingsperspectief is op zijn minst uitdagend, zo niet onmogelijk. Maar de boodschap van naastenliefde laat niet toe dat andere mensen slachtoffer worden van klimaatveranderingen die door ons worden veroorzaakt."

Hoe willen jullie dat bereiken, wat zijn jullie projecten?

"Er zijn natuurlijk de concrete projecten van de vergroening van ons kerkgebouw; de vervanging van de verlichting door LED-verlichting en de aanleg van zonnepanelen op het dak van de kerk. Dat laatste was nog niet zo voor de hand liggend, de kerk is een monument, maar als de panelen vanaf de straat niet zichtbaar zijn is het al een stukje makkelijker en dat was bij ons gelukkig het geval. De aanleg is helemaal gefinancierd met crowdfunding onder mensen uit de kerk; zo'n concreet klimaatvriendelijk project leent zich daar heel goed voor."

Janne van den Akker, Marjan Bosch en Elske Scholte

De onthulling van het bordje "Wij zijn een Groene Kerk"

Maar zoals gezegd reikt onze scope veel verder. Wij organiseren regelmatig 'avondjes' met lezingen om de kennis en inzichten bij belangstellenden te verdiepen, bijvoorbeeld een lezing van Sjef Staps van het Louis Bolk Instituut over klimaatverandering en hoop. Dat laatste is belangrijk, want we zien in de wereld steeds meer wat je als klimaatdepressie kunt omschrijven, mensen die wanhopen over de oplossingen en dan bijvoorbeeld geen kinderen meer durven te krijgen of cynisch worden.

We hebben ons onlangs ook aangesloten bij het initiatief "Groene Kerken", als tweede kerk in Amsterdam. Er zijn er inmiddels vier, en we onderzoeken de mogelijkheden voor samenwerking. Probleem bij ons is vaak dat de mensen al zo druk zijn met andere dingen dat ze geen tijd hebben om onze avonden te bezoeken; dat zijn dus vaak kleine clubjes maar als je het met vier kerken organiseert krijg je wel voldoende opkomst. En we zijn in gesprek met de Protestantse Kerk van Amsterdam om te kijken of zij ook andere wijkgemeenten willen stimuleren om zich bij de Groene Kerken aan te sluiten. We willen de Amsterdamse kerken op dat gebied ook meer een gezicht geven: mensen weten wel dat we actief zijn voor armoede en vluchtelingen, maar onze milieuinspanningen zijn relatief onbekend. Verder stimuleren we deelname aan bijvoorbeeld klimaatmarsen en demonstraties."

Hebben jullie wel eens te maken met weerstand bij het uitvoeren van jullie ideeën?

"Eigenlijk niet. De Keizersgrachtkerk heeft een profiel van hoger opgeleide, maatschappelijk betrokken leden die al veel kennis hebben van duurzaamheidsdenken. In Dron-ten vertellen studenten me dat hun ouders nog vaak "klassiek" iedere dag aardappelen en vlees eten; in Amsterdam eten veel mensen niet meer iedere dag vlees. We hadden al vanaf de jaren zeventig een milieugroep, zijn bezig met vluchtelingen en rechtvaardigheid (veel -toekomstige- vluchtelingen zullen klimaatslachtoffers zijn), we hoeven niet uit te leggen dat je dingen opzij moet zetten, dingen opgeven voor het klimaat. Er is daarvoor veel draagvlak en eensgezindheid. Wel merk je in discussies soms twijfel hoe ver je moet gaan: 'Ik mag toch wel af en toe vliegen om mijn dochter in Zweden te bezoeken? Mag je nu helemaal geen wijn meer drinken?' Verder hebben we de gelukkige omstandigheid dat ook onze predikant veel belangstelling heeft voor duurzaamheid en klimaat. Ik merk wel dat er in Protestantse Kerk af en toe discussies over investeren worden gevoerd. Als je je investeringsbeleid wil vergroenen moet je bijvoorbeeld niet in energiemaatschappijen investeren die nog vooral fossiele energie leveren (*fossile free* gaan) maar anderzijds moet je wel iedereen uit je beleggingen betalen kunnen, dat zien mensen wel als een dilemma."

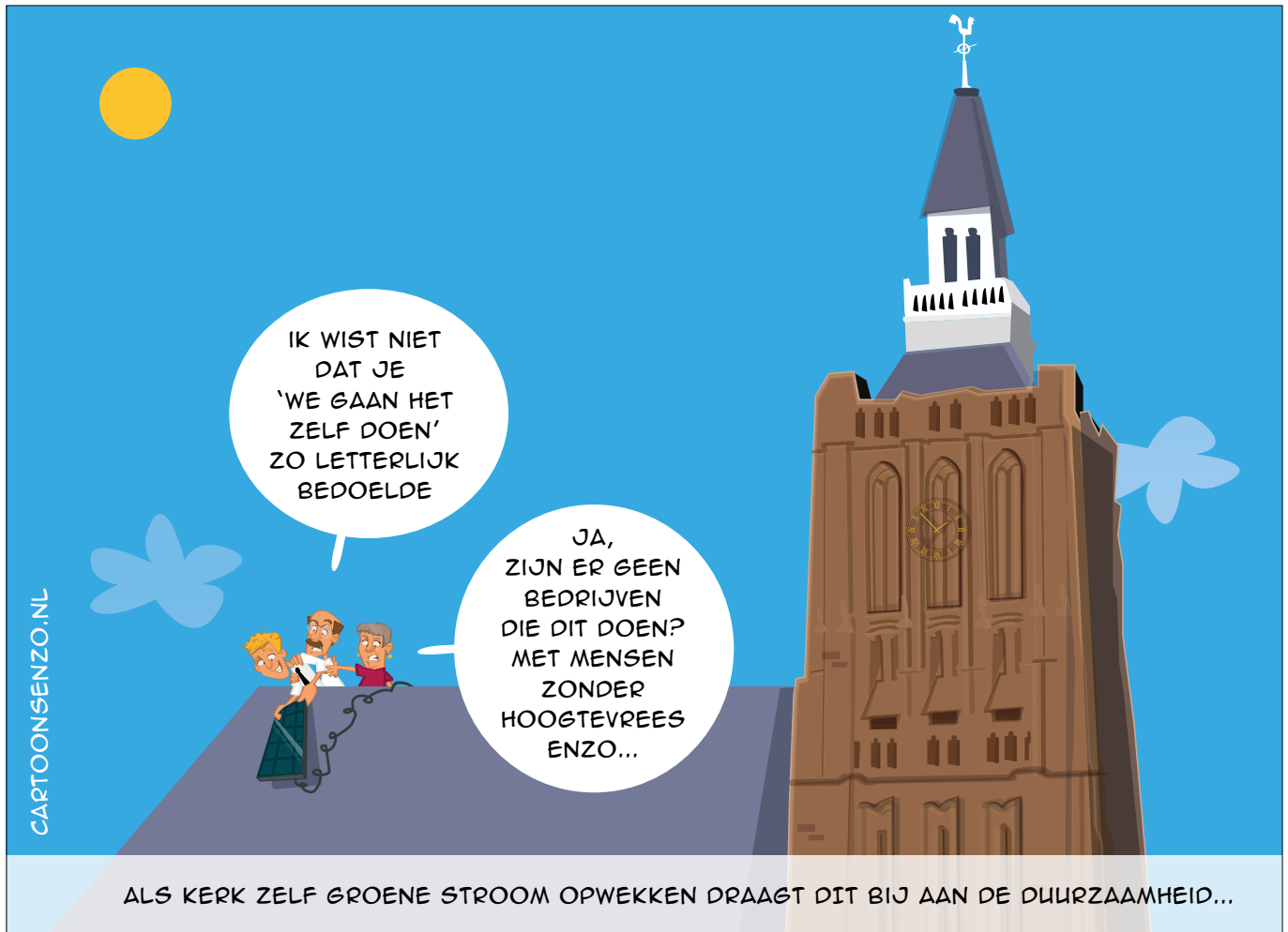
Over je motivatie hoef ik zeker niets te vragen?

"Nou, daar wil ik toch wel wat over kwijt. Mijn algemene motivatie is hoop op een betere wereld. De motivatie om een klimaatgroep op te richten: als je echt weet hoe kritiek de situatie is, welke enorme aanpassingen nodig zijn... Je kunt daar heel treurig van worden, zelfs in een existentiële crisis belanden, en dan is het belangrijk dat je het geloof erbij kunt betrekken. Het gaat niet alleen om die zonnepanelen, maar om de actie vanuit de kerk, en de boodschap van liefde die vanuit de kerk mag klinken. Dus niet alleen concrete verbeteringen in het eigen gebouw want daar red je het nooit mee. Het klimaat is geen "ijsberending" maar een mensen- ding ('t gaat niet alleen over de natuur), dat moeten we steeds luider laten horen."

Ons lezerspubliek bestaat vooral uit kerkrentmeesters, en, hoewel duurzaamheid eigenlijk een diaconale aangelegenheid is zullen de kerkrentmeesters meestal voor de uitvoering van de vergroening van kerken zorgdagen. Wat wil je nog aan ze meegeven?

"Vooral om te denken in oplossingen en niet in risico's en bezwaren. Sta open voor de mogelijkheden die er zijn. En laat je informeren, bijvoorbeeld over hoe geld weg te halen uit de fossiele economie. Veel initiatieven op het gebied van duurzaamheid zijn al rendabel. Schrijf een prijsvraag uit voor ideeën, bijvoorbeeld isoleren van het gebouw. Pak het laaghangende fruit het eerst: LED verlichting, en geldbeheer als je geld hebt. Benoem een duurzaamheidscoördinator die de handelingen, bestaand en nieuw, van het college kan toetsen op duurzaamheid. Verder hoop ik, daar gaan de kerkrentmeesters weliswaar niet over, dat in de predikantenopleiding meer aandacht aan duurzaamheid gaat worden geschonken. En laat je niet leiden door schuldgevoelens en angst voor de toekomst, maar door hoop."

De orgelbank

De orgelbank van de Vereniging voor Kerkrentmeesterlijk Beheer biedt plaatselijke kerken en gemeenten de mogelijkheid hun pijporgel te koop aan te bieden.

Afgelopen maand is een nieuw orgel ingeschreven. Het betreft een mechanisch orgel met 10 stemmen verdeeld over twee klavieren en pedaal. Het orgel is gebouwd in 1967 door B. Pels & Zoon te Alkmaar en is afkomstig van het kerkelijk centrum van de Hervormde gemeente te Nieuwerkerk aan den IJssel. In totaal zijn er momenteel 7 orgels in de Orgelbank opgenomen. Alle aangeboden orgels kunt u raadplegen op onze website kerkmarkt.nl in de rubriek orgelbank.

Voor gedetailleerde informatie over de orgelbank kunt u contact opnemen met:
 Centraal Bureau VKB Tel. (078) 639 36 63
 E-mail n.dejong@kerkrentmeester.nl

► Energiebespaartip nummer één: isolatie

Tekst & Beeld Pluimers

In de woningbouw is het al jaren een goede gewoonte: isoleren. Als er nog niet geïsoleerd is, laat Nederland massaal na-isoleren. Dat loont! Isolatie levert een behoorlijke besparing op. Maar niet alleen dat: ook het comfort stijgt enorm. Isoleren is een wezenlijk onderdeel van goed rentmeesterschap.

Wat kan een kerkgemeenschap allemaal doen om haar kerkgebouw energiezuiniger te maken? We stellen daarover een paar vragen aan onze collega's van de afdeling Projecten van Pluimers Isolatie.

Waarom is het zo belangrijk om een kerk goed te isoleren?

In kerkgebouwen gaat veel energie verloren. De grootste ruimte in de kerk wordt vaak maar een dag in de week gebruikt. Er zijn vaak nog wel veel kleine ruimten die intensief worden gebruikt. Denk aan alle zalen, verenigingslokalen, de garderobes en de kosterwoning. Dat hoort er allemaal bij. Vooral in de winter zijn alle ruimten in het gebouw druk bezet. Jeugdwerk, verenigingen, catechese, vergaderingen: niemand wil graag in de kou zitten.

Toch, ook al werd alleen de kerkzaal op zondag gebruikt, dan loont het nog om te isoleren.

In grote ruimten is het lastig om de temperatuur te regelen. In de winter vliegt de warmte naar boven. Daar verdwijnt het door het dak voordat de kerkgangers er baat bij hebben. In de zomer is het precies andersom. Dan draait het luchtbehandelingsysteem op volle toeren om voor verkoeling te zorgen. Als zo'n ruimte eenmaal warm is, kost het veel stroom om te koelen. Isolatie bespaart enorm op de energierekening. Dit merk je in het gasverbruik, maar zeker ook in het verbruik van elektriciteit.

Een gemeente kan dus veel geld besparen. Doet isolatie nog meer?

Naast temperatuur is er in de meeste kerken nog een fenomeen: tocht. Dat is het resultaat van convectie in de kerk. Het verschil in temperatuur is dan te groot waardoor de lucht in de kerk in beweging komt. Dat geeft een onaangenaam gevoel van tocht of 'koude trek', vaak veroorzaakt doordat het plafond of dak van de kerk niet geïsoleerd is. Bovenin de ruimte is het warmteverlies groot. Een goede isolatie van het plafond of dak scheelt enorm in de comfortbeleving op de kerkvloer.

Isolatie heeft ook een positieve invloed op het efficiënt functioneren van luchtbehandelingsinstallaties. Een stabiel binnenklimaat garandeert een beter rendement en bespaart energiekosten.

Wij hebben bij Pluimers al heel wat kerken geïsoleerd, welke maatregelen zijn favoriet?

Kerken die door Pluimers zijn geïsoleerd hebben heel verschillende bouwjaren. De ouderdom bepaalt welke maatregel het meest interessant is, maatwerk dus. In gebouwen van voor 1900, dus ook de echt oude monumenten, is vaak geen spouwmuur of kruipruimte aanwezig. Dan isoleren wij het dak, plafond of de gewelven. Glas-inloodramen, vooral die in zandsteen zijn gezet, lenen zich niet eenvoudig voor isolatie, hooguit door het plaatsen van voorzetramen. Dan is het dak het enige praktisch te isoleren onderdeel. In jongere gebouwen zijn er meer mogelijkheden. Net als in een particuliere woning isoleren wij in kerkgebouwen ook veel spouwmuren en vloeren.

Kunnen jullie vertellen op welke manier en met welke materialen jullie werken?

Geen kerkgebouw is hetzelfde. Daarom kijken wij altijd naar alle opties die voorhanden zijn. Bij Pluimers hebben we elk soort isolatiemateriaal op voorraad. Zo kan Pluimers voor elke specifieke situatie een advies op maat verzorgen. Uitgangspunt is dat het isolatiemateriaal past bij de constructie en bouwstijl.

Spouwmuurisolatie

Spouwmuren isoleren wij met de beste materialen die beschikbaar zijn. Bijvoorbeeld: purschuim, minerale wol en EPS-parels. Elk materiaal heeft specifieke eigenschappen en voordelen. Onze adviseur bepaalt op locatie welk materiaal het meest geschikt is. Spouwmuurisolatie brengen wij in de meeste gevallen vanaf de buitenkant aan. De boorgaten vullen wij op met voegmortel in dezelfde kleur als het bestaande voegwerk.

Vloer- en dakisolatie

Vloeren of daken worden vaak met polyurethaan sprayschuim geïsoleerd. Om een naadloze isolatielaag te krijgen is purschuim de ideale oplossing. Er is geen ruimte voor condensatie of tocht achter en tussen de isolatielaag. Zeker bij ronde vormen, zoals gewelven van het plafond, is purschuim ideaal: het materiaal past zich naar de ondergrond aan.

Casus

Gereformeerde gemeente Ridderkerk-Slikkerveer

Begin dit jaar was Pluimers betrokken bij het klimaatverbeteringsproject van de Gereformeerde Gemeente in Ridderkerk-Slikkerveer. Na uitgebreid onderzoek door de kerkenraad werd geconcludeerd dat er op klimaatgebied diverse tekortkomingen waren. Op warme zomerdagen liep de temperatuur te veel op en in de winter kon de oude cv-ketel het kerkgebouw niet meer goed verwarmen. Daarom besloot de kerkenraad om eerst de isolatie van het gebouw op peil te brengen.

Onze adviseur bracht de isolatiemogelijkheden van het kerkgebouw uitgebreid in kaart. Hij gaf het advies om zowel de spouwmuren als de vloer te isoleren. Van de dertien actiepunten die de kerkenraad had opgesteld stonden spouw- en vloerisolatie op de eerste en tweede plek. Dat was niet voor niets: de buitenschil van het gebouw moet eerst goed geïsoleerd zijn voordat andere maatregelen zin hebben.

“De spouwmuurisolatie, zo’n 800 vierkante meter, werd binnen een week uitgevoerd. Na het aanbrengen van de isolatie was het effect in de kerkzaal direct duidelijk merkbaar. De temperatuurverschillen tussen verschillende hoeken van de kerkzaal zijn aanzienlijk kleiner geworden en de grote koude val in de hoeken bij het orgel en de kerkenraadsbank is verdwenen”, aldus de kerkenraad op de gemeentewebsite.

Isolatieglas

Pluimers werkt met het beste glas dat op dit moment te verkrijgen is: HR IsoGlass. HR IsoGlass heeft een U-waarde van 1.0 en onderscheidt zich van vergelijkbare soorten isolatieglas door het gebruik van een speciale ‘warm-edge’ afstandhouder. Een seizoens-coating zorgt ervoor dat het glas zowel in de winter als in de zomer een optimale balans oplevert tussen zonnewarmtewering en isolatie.

Waar kan een kerkelijke gemeente beginnen met verduurzamen van haar gebouwen?

Het is altijd verstandig om eerst in kaart te brengen waar alle knelpunten zitten. Wat altijd zeker is: begin aan de buitenkant. Wij komen gratis en vrijblijvend langs voor een maatwerkadvies.

► www.pluimers.nl

■ Inspiratiefestival 2018: Geloven in beweging

Het landelijke Inspiratiefestival 2018 op Terschelling is hét moment om geestelijk uit te waaien. Hier komen mensen die op zoek zijn naar inspiratie en hun geloof willen verdiepen. Het festival geeft je een unieke ervaring op het mooie eiland Terschelling.

Inspirerend initiatief van de eilander kerken, PThU, PKN en Raad van Kerken Nederland

De Protestantse Theologische Universiteit en de Protestantse Kerk organiseren samen met de Raad van Kerken en de Eilander kerken dit inspiratieweekend. "Veel betrokken kerkmensen werken keihard voor de kerk. Dit is een moment om even op te laden," aldus Mathilde de Graaff, een van de organisatoren. Zij is tevens predikant op het eiland. Karin van den Broeke, ex-synodevoorzitter van de Protestantse Kerk verwacht dat het evenement uitgroeit tot

een fenomeen in Nederland: "Als kerk moeten we de Geest de kans geven om flink te waaien. Ik hoop dat het Inspiratiefestival voor zoveel mogelijk mensen zo'n moment is."

Het Inspiratiefestival is bijzonder geschikt om als groep te beleven. Kom met je kerkenraad, commissie, college van kerkrentmeesters of werkgemeenschap etc.

Vernieuwing begint door je te laten inspireren met nieuwe ideeën, ervaringen die je kunt delen en bijzondere ontmoetingen. Voor groepen is er een speciale groepsorting.

Voor meer informatie over het festival, aanmelden of reserveren, ga naar www.inspiratiefestivalterschelling.nl

De editie in 2017 werden er door de VKB workshops gegeven over het onderwerp "Krimpemde middelen en toch vitaal" en waren we dus deelnemer aan het festival. Ook dit jaar zal de VKB bij de invullingen van het programma betrokken zijn (bij het panel "Krimpemde middelen en toch vitaal") en bereiden ons voor op een gebeurtenis vol inspiratie, en veel hartelijke ontmoetingen met gelijkgestemde zielen. Tip: als u niet gewend bent te fietsen, even oefenen!

■ Extra subsidies voor restauraties monumenten

Minister Van Engelshoven trekt dit jaar € 34 miljoen extra uit voor het restaureren van rijksmonumenten, voor restauratie en groot onderhoud van molens en voor de restauratie van mobiele erfgoederen. Door de investering kunnen deze monumenten doorgegeven worden aan toekomstige generaties.

Monumenten zoals de Stevenskerk in Nijmegen (€ 5,5 miljoen), de Grote of Onze Lieve Vrouwe Kerk in Breda (€ 4,9 miljoen) en de Domkerk in Utrecht (2,1 miljoen) krijgen onder andere een impuls. In totaal gaat het om 27 grote en kleine projecten, van Bierum tot Noorbeek en van Oude Tonge tot Ambt-Delden. De projecten ontvangen een tegemoetkoming van 70% van de totale restauratiekosten, als ze aan de criteria blijven voldoen. De andere 30% wordt betaald door de eigenaar.

www.cultureelerfgoed.nl/nieuws/miljoenen-voor-restauratie-monumenten

■ Aanpassing pachtprizen 2018

Onlangs zijn de maximale pachtprizen voor 2018 vastgesteld. Deze worden per 1 juli a.s. van kracht waardoor het mogelijk is om per eerstvolgende vervaldatum de pachtprizen aan te passen. De verschillen per regio zijn wederom groot. Evenals vorig jaar is er in op 1 na alle regio's sprake van (forse) dalingen.

De jaarlijkse pachtprisaanpassing is sinds 2007 gebaseerd op het "opbrengend vermogen" van de grond. Hierbij wordt door het Landbouw Economisch Instituut (LEI) en het Wageningen Universiteit- en Researchcentrum (WUR) gekeken naar de verdiensten in de landbouw in een bepaalde regio over een periode van 5 jaar. Op basis van deze

gegevens berekent het LEI per regio nieuwe maximum pachtprizen; de regionorm.

Voor reguliere pachtcontracten geldt per regio een percentage voor daling van de pachtprijs. Deze percentages variëren van -34% tot +7%.

Als extra regel geldt sinds 2009 dat de pachtprijs na verlaging niet lager mag zijn dan 90% van de regionorm. De 90% regel is van toepassing op contracten die zijn afgesloten voor 2007. Voor nieuwe reguliere pachtovereenkomsten van na 2007 geldt de regionorm als bodem.

Bron: www.kkgkka.nl

Regio	Regionorm 2017 (€/ha.)	Veranderpercentage (%)	Regionorm 2018 (€/ha.)
Bouwhoek en Hogeland	677,--	-4	653,--
Veenkoloniën en Oldambt	743,--	-14	640,--
Noordelijk weidegebied	796,--	-26	586,--
Oostelijk veehouderijgebied	755,--	-19	608,--
Centraal veehouderijgebied	633,--	-26	467,--
IJsselmeerpolders	1.049,--	7	1.125,--
Westelijk Holland	653,--	-16	548,--
Waterland en Droogmakerijen	414,--	-29	296,--
Hollands/Utrechts weidegebied	932,--	-24	706,--
Rivierengebied	861,--	-27	631,--
Zuidwestelijk akkerbouwgebied	513,--	-2	505,--
Zuidwest-Brabant	781,--	-5	740,--
Zuidelijk veehouderijgebied	838,--	-34	550,--
Zuid-Limburg	878,--	-18	718,--

■ Zonnepanelen De Open Hof in Oud-Beijerland in werking

Op het dak van kerkgebouw De Open Hof in Oud-Beijerland zijn recent negentig zonnepanelen geplaatst. De Open Hof is sinds 2017 aangesloten bij 'Groene Kerken', die duurzaamheid en zorg voor de schepping wil stimuleren.

Door het gebruik van zonnepanelen kan de kerkelijke gemeente bijna volledig voorzien in het eigen elektriciteitsverbruik.

Uit het hoofdbestuur

Het hoofdbestuur (HB) van de VKB kwam 26 mei bijeen in Putten. Nu zijn alle vergaderingen van het HB gedenkwaardig, maar sommige zijn gedenkwaardiger dan andere. Daar was deze er één van.

Terugtrekken mr. Peter de Lange als voorzitter

Het was de eerste HB-vergadering na de gehouden Algemene Ledenvergadering (ALV) van 14 april. Dan wijst het HB altijd de leden aan voor het dagelijks bestuur (DB). Voorzitter De Lange had al in 2017 aangegeven dat hij in de loop van 2018 zou terugtrekken als voorzitter. Dat was nu aan de orde. Als opvolger werd benoemd drs. Cor de Raadt. Naast de bekende namen van Van der Burg, Van den Boogaart, Van der Wal, Koffeman en De Wit werd als nieuw lid van het DB benoemd: drs. Rik Buddenberg. In een volgend nummer zal hij worden geïntroduceerd.

Afscheid mr. Peter de Lange

Op vrijdagmiddag 23 november zal er middels een te houden symposium in de Domkerk in Utrecht afscheid worden genomen van mr. Peter de Lange. Daar zullen alle leden en relaties van de VKB welkom zijn. Voor nu: save the date. Er komt een aantrekkelijk programma en wat meer is: u bent in de gelegenheid mr. De Lange de hand te drukken, die zo lang het gezicht van de VKB is geweest en haar in de roerige tijden vanaf de kerkfusie heeft geleid.

Beleidsplan 2018-2022

Gedenkwaardig was deze HB-vergadering ook doordat het nieuwe beleidsplan voor de VKB werd vastgesteld. De titel is: "Samen Pro-Actief. Gezamenlijk werken aan passend pro-actief kerkbeheer". Er spreekt een gezonde ambitie uit het beleidsplan, uitgewerkt in zes ontwikkelingslijnen, waarvan er vier ook in samenwerking met de Dienstenorganisatie nader zullen worden uitgewerkt. Daarnaast zal de ontwikkelingslijn 'versterking en vernieuwing vereniging' niet de minst belangrijke zijn. De rol van de afdelingen, in combinatie met een andere bestuursstructuur, zal belangrijker worden. Het grondvlak, de plaatselijke gemeenten met hun colleges van kerkrentmeesters, dient leidend te zijn in de verdere ontwikkeling van de VKB, maar wat meer is: in de verdere ontwikkeling van het beheer binnen onze kerk. Het beleidsplan is te lezen en te downloaden via de website van de VKB. U vindt het onder 'Vereniging' bij 'Vereniging & ANBI'.

Samenwerking

Niet minder gedenkwaardig was dat het HB groen licht gaf voor vier samenwerkingsprojecten op gebied van kerkbeheer met de Dienstenorganisatie (DO). In december was nog het vormen van een koepel (één gezamenlijke werkorganisatie) een brug te ver geweest. Er zijn wel gesprekken gevoerd met bestuur en directie van de DO. Die leidden tot een voorstel van de twee directies om op vier punten de aankomende jaren wel degelijk samenwerking verder vorm te geven. Het gaat om de eerste vier ontwikkelingslijnen uit het beleidsplan van de VKB: (1) verdere uitbouw kennisinstituut (samen met DO afstemmen van informatie ten behoeve van de vragen van kerkrentmeesters uit het land), (2) innovatie pro-actief kerkbeheer (samen ondersteunen van standaardisering administratieve processen en het ontsluiten van gegevens voor plaatselijke colleges van kerkrentmeesters om pro-actief kerkbeheerbeleid te verbeteren), (3) scholing en toerusting (in samenwerking met Protestants Centrum voor Educatie en Toerusting training van kerkrentmeesters vernieuwen en uitbouwen) en tenslotte: (4) innovatie van de plaatselijke geldwerving (samenwerking binnen het verband van de Raad voor de Plaatselijke Geldwerving (RPG) voortzetten en intensiveren om te proberen trends om te buigen).

Bestuursstructuur

Gedenkwaardig was ook het feit dat het HB positief besloot over een wijziging van de bestuursstructuur van de VKB. Dit besluit was al in eerdere vergaderingen uitvoerig besproken en voorbereid, maar nu lag een eerste versie van mogelijke statutaire teksten voor. Het HB gaf het DB de opdracht om dit verder uit te werken en ook aanpalende regelingen zoals het huishoudelijk reglement en een model afdelingsreglement aan te passen. Kort gezegd komt het neer op een versterking van een functie van de afdelingen, die vervolgens via afgevaardigden een ledenraad formeren, het nieuwe hoogste orgaan in de vereniging. Een kleiner bestuur en een directie completeren dat plaatje. De bedoeling is dat in de zomer en het najaar van 2018 de aangenomen voorstellen zullen zijn vervaardigd in definitieve statutaire en reglementaire teksten,

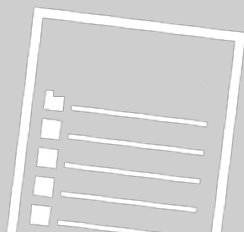
die besproken zijn met de afdelingsbesturen. Vervolgens kunnen die dan in de loop van 2018 worden vastgesteld door het HB en tenslotte door een daartoe bijeen te roepen ALV (die in het huidige bestel immers het hoogste orgaan van de vereniging is).

Een foto van het hoofdbestuur tijdens de vergadering in Putten. Alle bestuursleden behalve dhr. Rein de Koning staan op de foto. Een gedenkwaardig moment.

SAVE THE DATE

D.V. Vrijdag 23 november tussen 14-19 uur:
afscheidssymposium voor mr. Peter A. de Lange als
voorzitter van de VKB, in de Domkerk te Utrecht

Mr. Peter A. de Lange

Cursussen kerkrentmeester in het najaar 2018

De gewaardeerde cursus kerkrentmeester wordt in het najaar in diverse regio's aangeboden.

In het najaar vinden er in zeven plaatsen cursussen kerkrentmeester plaats. De cursus kerkrentmeester vindt plaats gedurende twee avonden en kerkrentmeesters leren er wat de taken, bevoegdheden en verantwoordelijkheden zijn. Tijdens de eerste cursusavond wordt er ook een casus aan de deelnemers voorgelegd. Deelnemers werken thuis aan de beantwoording van opgaven die bij de oefencasus worden gesteld. Tijdens de tweede cursusavond wordt de casus plenair behandeld. Met deze cursus, die slechts € 22,50 per persoon kost, hebben deelnemers een goed beeld van de werkzaamheden van het college van kerkrentmeesters. Zowel beginnende als ervaren kerkrentmeesters hebben baat bij deze cursus. De interactie tussen deelnemers met hun verhalen uit de praktijk is een gewaardeerd aspect van de cursus. Deelnemers aan de cursus kerkrentmeester ontvangen de Handleiding voor kerkrentmeesters (een uitgave van de VKB) geheel gratis. In de volgende plaatsen vindt de cursus kerkrentmeester plaats:

- Waalwijk, 15 oktober en 29 oktober

- Heerlen, 8 november en 22 november
- Vriezenveen (nog geen data bekend, najaar)
- Rouveen (nog geen data bekend, najaar)
- Haren (Gr.) (nog geen data bekend, najaar)
- Woerden, 8 oktober en 15 oktober
- Beverwijk, 19 september en 26 september

In augustus en september volgt er een uitnodiging per mail met daarin de aanmeldmogelijkheid en verdere informatie. Deze mail kan u alleen bereiken als uw mailadres bij de VKB bekend is. Meer informatie over de cursus: Adam van Bergeijk, cursuscoördinator bij de VKB, a.vanbergeijk@kerkrentmeester.nl

MONDIAL MOUVERS

Kattenberg Verhuizingen

MONDIAL MOUVERS

Aad de Wit Verhuizingen

A photograph of a woman with glasses and a dark jacket talking to a man in a dark blue uniform with 'MONDIAL MOUVERS' on it. They are in a room with a chandelier and boxes. A large blue speech bubble contains the text 'Dé verhuizers van de VKB'. A white speech bubble contains the text '#VRIJBLIJVENDE OFFERTE EN DESKUNDIG ADVIES OP MAAT' and '#0800 - 022 17 22'.

Dé verhuizers van de VKB

#VRIJBLIJVENDE OFFERTE EN DESKUNDIG ADVIES OP MAAT

#0800 - 022 17 22

Lees meer op www.vkb-verhuizingen.nl

Het kerkinterieur op de schop (slot):

orgels en gemeentezang

Tekst Marco Blokhuis & Jan Dirk Wassenaar

Kerkorgels worden sterk geassocieerd met protestantse kerken en gemeentezang. Dat is lang niet altijd zo geweest, en zeker niet ten tijde van de Reformatie. Als het om orgels gaat, waren de meningen verschillend. Calvijn was geen voorstander van orgelspel tijdens de diensten, maar hij had geen bezwaar tegen het orgel op zich en het gebruik buiten de diensten. Anderen waren van mening dat het orgel helemaal uit de kerk moest verdwijnen. Het officiële standpunt van de toenmalige gereformeerde kerk was meer dan vijftig jaar lang afwijzend. Maar aangezien kerkgebouw en inrichting, waaronder dus ook orgels, behoorden tot 'de uitwendige godsdienst', waarvoor de plaatselijke overheid verantwoordelijk was en waarover zij besliste, bleef het orgel op veel plaatsen bewaard, vaak tegen de wil van de kerkenraad, die verantwoordelijk was voor 'de inwendige godsdienst'.

Vóór de Reformatie werden orgels vooral bij bijzondere gelegenheden bespeeld en tijdens liturgische vieringen op kerkelijke hoogtijdagen. Maar ook in die tijd was het gebruik van het orgel al een punt van discussie. Zo was orgelgebruik binnen de Congregatie van Windesheim in de vijftiende eeuw verboden tijdens de vieringen. Het ging daarbij niet zo zeer om verzet tegen het orgel als zodanig als wel tegen een bepaald gebruik en effect ervan. De concentratie op de eenvoudige melodie zou in het gedrang komen. Ook Erasmus (1467-1536) heeft zich kritisch over orgelspel in de kerk uitgelaten. Na de Reformatie functioneerde het

orgel in de inmiddels protestantse kerken decennialang niet in liturgisch verband. Een orgel was ook geen absolute noodzaak, omdat de gemeentezang onder leiding stond van een voorzanger. Bovendien zou orgelspel de aandacht maar afleiden en de inhoud van de dienst snel doen vergeten. Dit betreft dan vooral het gebruik van het orgel tijdens de dienst, waarvoor de kerkenraad verantwoordelijk was. Toch kreeg het orgel een steeds belangrijker plaats en nam het de taak van de voorzanger op veel plaatsen gedeeltelijk over, een ontwikkeling die plaatsvond vanaf de jaren '30 van de zeventiende eeuw. In het noorden van Nederland gebeurde dat eerder dan in andere delen van het land. In Utrecht verplichtte omstreeks 1680 het stadsbestuur de organist om de gemeentezang te begeleiden, tegen de wil van de kerkenraad in. Aan de houding van de overheid is het te danken dat een aantal orgels uit de katholieke periode bewaard is, zoals het orgel uit de Nicolaikerk in Utrecht, waar het ooit op de west-galerij stond.

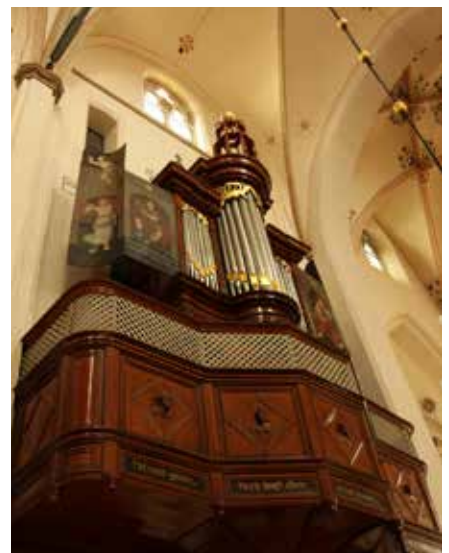
In veel oude stadskerken bevonden zich vóór de Reformatie meestal twee en soms drie of meer orgels. Een groot orgel bevond zich meestal aan de westzijde en kleinere elders in het gebouw, zoals op een plek in of dicht bij het koor, aan de oostkant om daar de koorzang te begeleiden. Bijzonder geschikt was een doksaal: van daar af kon de muziek zowel de geestelijken in het koor als de leken in het schip goed bereiken. In Krewerd (Gr.) staat het uit 1531 daterende orgel nog altijd op een stenen doksaal

Krewerd

Alkmaar

Hattem

uit ongeveer 1300. In de St. Laurenskerk in Alkmaar hangt een klein orgel uit 1511 aan de noordzijde in de kooromgang. Ook in de St. Janskerk in Gouda, in de St. Bavokerk in Haarlem en in de Martinikerk in Bolsward hing een orgel aan de noordmuur van het koor. In de Grote of St. Andreaskerk in Hattem hangt het orgel, dat in aanleg uit de zestiende eeuw stamt, aan de noordmuur van het schip, dicht bij de koorgrens.

Dat dergelijke complete orgels en onderdelen van orgels nog bewaard zijn, heeft vooral te maken met economische overwegingen. In de provincie Groningen was zuinigheid een belangrijke reden om een orgel te bewaren en niet te vernieuwen. In de achttiende eeuw werd ouder pijpwerk, mits van goede ambachtelijke kwaliteit, in nieuwe orgels hergebruikt, in een min of meer aangepaste vorm. In de stad Utrecht werd in 1823 het orgel van de Jacobikerk niet totaal vernieuwd, maar slechts van een nieuw rugwerk voorzien. Ook het hergebruik van pijpwerk uit het in 1571 door Peter Jansz Swart opgeleverde orgel in het Dom-orgel van 1831 geschiedde om economische redenen. Jonathan Bätz kon meer dan duizend orgelpijpen gebruiken voor zijn klankconcept.

Men besloot dus vaak tot een opknopbeurt met behoud van bestaande delen of men handhaafde het oude orgel als reserve-instrument. Mede om die reden trotseerde het koororgel in Alkmaar de tijd redelijk ongeschonden. Er werden ook wel orgels afgedankt, die dan elders een nieuwe bestemming kregen. Dat geldt bijvoorbeeld voor zeer veel van het materiaal van het in 1523 gebouwde orgel in de St. Bavokerk in Haarlem, dat in 1791 naar de Nieuwe Kerk aldaar verhuisde en een nieuwe kas kreeg.

Toen in 1886 de Nicolaikerk te Utrecht een nieuw orgel kreeg was men zich wel bewust van de waarde van het oude instrument dat in 1479 werd gebouwd door Peter Gerritsz. Het is het oudste orgel dat in Nederland is bewaard. Het kreeg vervolgens een plaats in het net geopende Rijksmuseum in Amsterdam. Later verhuisde de kas naar de na de Tweede Wereldoorlog herbouwde Koorkerk van het Abdijcomplex in

Het orgel in de Dom van Utrecht met meer dan duizend pijpen uit het oude orgel van 1571

Middelburg als aankleding van de ruimte. Het binnenwerk werd elders opgeslagen. Behalve het Utrechtse Nicolai-orgel zijn er geen of nauwelijks restanten van vijftiende-eeuwse orgels bewaard gebleven. Dat heeft onder meer te maken met de algemene vernieuwingsdrang in de orgelbouw gedurende de eerste decennia van de zestiende-eeuw en met de gevolgen van Beeldenstorm. Toch heeft een aantal orgels de eeuwen doorstaan, waardoor we nu nog een aantal fraaie voorbeelden hebben van orgels en bijbehorende kassen waartegen men ten tijde van de Reformatie in het geweer kwam.

Zoals hierboven al is genoemd, is de geschiedenis van het gebruik van de orgels in de kerken na de Reformatie een uitermate complexe kwestie. Ondanks tegenwerking van de cal-

vinistische kerkbestuurders kregen organisten, van wie de meesten een stedelijke functie vervulden en dus in feite 'gemeenteambtenaren' waren, opdracht van de stedelijke overheden om op reguliere tijden openbare bespelingen te verzorgen.

Dat gebeurde op zondag of doordeweeks, ook wel 'voor en na de predicatie'. In de loop der tijden veranderde de houding ten opzichte van orgelspel tijdens kerkdiensten. In dit verband moet Constantijn Huygens genoemd worden. In *Gebruyck of Ongebruyck van 't Orgel in de Kercken der Vereenighde Nederlanden* uit 1641 toonde hij zich een warm pleitbezorger voor een verantwoord kerkelijk gebruik van het orgel. Hij kreeg te maken met felle oppositie, maar zijn geschrift heeft de acceptatie van het orgel wel bevorderd. Dat

had ook te maken met de matige kwaliteit van de gemeentezang in die tijd, zoals blijkt uit reacties van tijdgenoten. Die kon wel wat ondersteuning gebruiken. Dat betekende echter niet dat de aanwezigheid van een orgel in een kerk voortaan algemeen was. In veel kleine dorpskerken maar ook in stadskerken moest men het tot in de negentiende eeuw zonder doen en werd gezongen onder leiding van een voorzanger. Zo hadden in 1817 van de tien Amsterdamse hervormde kerken zes kerken nog geen orgel, waaronder bekende zeventiende-eeuwse kerken als de Noorderkerk en de Oosterkerk. Een dergelijke late aanschaf van een orgel was veelal geen principiële keuze, maar kwam voort uit de hoge kosten die gepaard gingen met de aanschaf. Vandaag de dag beschikken de meeste kerken over een pijporgel, veel hebben een elektronisch instrument. Orgels en gemeentezang vormen inmiddels een traditie die niet meer weg is te denken uit het kerkelijk leven en het Nederlandse cultuurlandschap. Door nieuwe ontwikkelingen binnen de kerk en de maatschappij is dit echter niet vanzelfsprekend. Andere vormen van zangbegeleiding zijn in zwang geraakt waardoor het orgel op de achtergrond raakt en kerkgebouwen krijgen door afnemend kerkbezoek een andere bestemming. Kerkorgels worden daardoor bedreigd. Het is te hopen dat dit levende materiële en immateriële klinkende erfgoed zijn plaats weet te behouden.

Middelburg

Literatuur: Jan van Biezen, *Het Nederlandse orgel in de Renaissance en de Barok, in het bijzonder de school van Jan van Covelens 2 dln.* (Utrecht 1995); Jan Jongepier, *Vijf eeuwen Friese orgelbouw. Een schoone voorraad waarlyk* (Leeuwarden/Ljouwert 2004); Ulrike Hascher-Burger, 'Orgelmuziek in de middeleeuwen: ideeën over context en uitvoering', in: *Het Orgel* 109 (2013) afl. 4, p. 26-31; Fred van Lieburg, *Reformatie in orgelland 1517-1618/1619* [Uitgave van de Stichting tot behoud van het Nederlandse Orgel nr. 87, najaar 2017]; Hans van Nieuwkoop, 'Het Nederlandse orgel van 1450 tot 1581' en 'Het Nederlandse orgel van 1581 tot 1725', in: *Het Historisch Orgel in Nederland, 1479-1725* (Amsterdam 1997), p. 10-23 en 25-37; Regnerus Steensma, *Protestantse kerken. Hun pracht en kracht* (Gorredijk 2013); C.A. van Swigchem e.a., *Een huis voor het Woord ('s Gravenhage 1984)*; Auke Hendrik Vlagsma, *De Friese orgels tussen 1500 en 1750* (Ljouwert/Leeuwarden 2003).

Inrichten van Kerken

Bij restauratie, renovatie
en nieuwbouw

Nicolauskerk Wolphaartsdijk

www.pimvandijkdesigns.nl

tel: 0575-528803

Erepenning in standaard

Verdient er iemand in uw gemeente
ook een onderscheiding?

Kijk op dan op onze website
www.kerkrentmeester.nl

ONDERHOUD EN LEVERING

- Brandblussers
- Brandslanghaspels
- Keerpleppen
- Droge blusleidingen
- Verbandtrommels
- Nood- en vluchtwegverlichting
- Elektrisch gereedschap
- AED

OPLEIDINGESCENTRUM

- BHV en Ploegleider BHV
- EHBO / Kinder EHBO
- Reanimatie en AED
- Communicatie
- Kleine blusmiddelen
- Ontruimingsoefening
- B-VCA en VOL-VCA
- Preventiemedewerker
- Helfruck / Code 95

ADVIES EN PROJECTEN

- Ontruimingsplannen
- Ontruimingsplattegronden
- Ontruimingsinstallatie
- Risico-inventarisatie en -
evaluatie (RI&E)

GESPECIALISEERD IN
BRANDBEVEILIGING EN
VEILIGHEIDSOELENINGEN

✓ KWALITEIT VOOROP ✓ SERVICEGERICHT ✓ LANDELIJKE DEKKING ✓ VERBLUSSEND GOED

Onderscheidingen van de VKB

GOUD MET BRILJANT

toegekend aan:

Ben Kramer, Boskoop,
50 jaar organist

R. Maassen, Ede

GOUD

toegekend aan:

Magdalena Brinksma – Huitema,
Dwingeloo, 34 jaar organist

C.J. Vlaar, THOMAS

Rijk Maassen, Ede, ruim
15 jaar koster

Adrianus Verhart,
Exloërmond, 36 jaar organist

A. Verhart, Exloërmond

ZILVER

toegekend aan:

Willem Frederik Hermse, Hien
en Dodewaard, 25 jaar koster

G. van Herpen, Vlaardingen

Gerrit Cornelis Klerk,
Nieuw-Vennep/Burgerveen,
25 jaar koster-beheerder

Antonia Ietje Kraaij – Postma,
Ruinervold-Koekange,
25 jaar organist

W.F. Hermse, Hien en Dodewaard

Christiaan Hubrecht Bal,
Sirjansland, ruim 25 jaar organist

S.J. Quist, Waspik

Cornelis Johannes Vlaar,
THOMAS, 22 jaar secretaris
college van kerkrentmeesters

Gijsbert van Herpen, Vlaardingen,
ruim 18 jaar penningmeester wijkkas

Simon Johannes Quist, Waspik,
ruim 28 jaar ouderling-scriba

*A.I. Kraaij – Postma,
Ruinervold-Koekange,*

Josijnes Johannes Vos, Waspik,
ruim 23 jaar diverse functies

J.J. Vos, Waspik

BRONS

toegekend aan:

Hendrik Johan Olydam,
Diepenheim, 16 jaar diverse functies

Gerritdina Olydam – Vasters,
Diepenheim, ruim 11 jaar koster

EREPENNING VKB

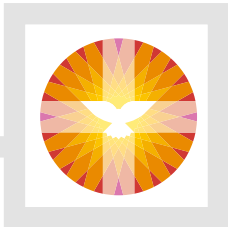
toegekend aan:

Adriaan de Nooijer,
Arnhem, 52 jaar organist

Lambertus Koops van 't Jagt,
Siddeburen, 30 jaar koster

L.Koops van 't Jagt, Siddeburen

PKN Onderscheidingen

GOUD

toegekend aan:

Hendrik Baas, Bussum, 35
jaar diverse functies

Cornelis Kuit, Elburg,
33 jaar ouderling

Frederika Gerritdina Odink –
Immink, 30 jaar redactrice kerkblad

Dirk Johan Kuijt, Katwijk aan den
Rijn, 55 jaar diaken –
collectant – jeugdwerker

C. Kuit, Elburg

*J. Veldwisch – Stroetinga
en A. de Klein, Assen*

EREPENNING PKN

toegekend aan:

Annechienes de Klein, Assen, ruim
31 jaar hoofd kerkelijk bureau

Jantien Veldwisch – Stroetinga,
Assen, 17,5 jaar ledenadministrateur

Jan Schouten en Mani
Adriana Schouten – Langereis,
Wieringen, ruim 21 jaar koster

D.J. Kuijt, Katwijk aan den Rijn

*J. Schouten en M.A. Schouten
– Langereis, Wieringen*

Koninklijke Onderscheidingen

De heer Wiebren ten Dam uit Wijhe is benoemd tot Lid in de Orde van Oranje-Nassau. De heer Ten Dam is onder andere voorzitter en penningmeester van het College van Kerkrentmeesters van de Protestantse Gemeente Wijhe en lid van de commissie Gebouwen en Monumenten van de VKB.

De heer Piet Hoogland is benoemd tot Lid in de Orde van Oranje-Nassau. De heer Hoogland is onder andere penningmeester van het college van kerkrentmeesters van de Protestantse gemeente te Pijnacker en Delfgauw.

De heer Rafel Oskamp uit Nieuw-Lekkerland heeft donderdagavond 5 juli 2018, uit handen van burgemeester Van der Borg, een Koninklijke onderscheiding ontvangen. De Nieuw-Lekkerlander is benoemd tot Lid in de Orde van Oranje-Nassau. De heer Oskamp is onder andere lid van de commissie Gebouwen en Monumenten en bestuurslid van De Stichting Behoud Kerkelijke Gebouwen in Zuid-Holland.

Perspectief op een vitale gemeente

Signaleert u veranderingen in uw kerk? Veranderingen die kunnen leiden tot problemen? Negeer deze signalen dan niet. Misschien kunt u de schade – zowel binnen de gemeente als financieel – dan nog beperken. Soms zijn er echter problemen die om andere deskundigheid vragen dan die uw gemeente in huis heeft. Of is het wenselijk dat een externe persoon met een ander denkkader meekijkt.

Daarom bestaat KerkSupport

KerkSupport wil ook uw gemeente helpen en ondersteunen om te komen tot een beleid waarbij de (financiële) continuïteit meer geborgd wordt.

Samen bouwen we aan uw gemeente

Ons team heeft ruime ervaring met de problematiek die in kerken kan spelen. Wij begeleiden u en helpen u de problemen in kaart te brengen en op te lossen. Zo kunt u zich weer richten op uw eerste prioriteit: het verkondigen van de boodschap en samen kerk zijn. Samen bouwen we aan uw gemeente om die haar vitaliteit terug te geven.

Zullen we een afspraak maken?

VKB VERZEKERINGEN

De VKB biedt in samenwerking met Mercer Marsh Benefits een breed assortiment aan verzekeringen. Deze verzekeringen zijn op maat gemaakt voor de VKB-leden en hebben zeer scherpe premies. Op de internetsite www.vkb-verzekeringen.nl kunt u verzekeringen afsluiten, schaden melden en informatie handig terugvinden. Voor gemeenten, betrokken medewerkers, predikanten, maar ook vrijwilligers zijn adequate verzekeringen beschikbaar. De meeste VKB-leden maken al gebruik van onderstaande verzekeringen.

- bestuurdersaansprakelijkheidsverzekering
- brandverzekering
- fraude- en berovingverzekering
- wettelijke aansprakelijkheidsverzekering
- rechtsbijstandverzekering
- werkgeversaansprakelijkheid
- groepsreis/ongevallenverzekering
- ongevallenverzekering voor vrijwilligers
- persoonlijke ongevallenverzekering
- vervangingsverzekering predikanten
- verzuimverzekering
- WGA-gatverzekering

Uw contactpersoon:

Dimfie van Sundert

010 40 60 520

info.vkb@mmc.com

Uw contactpersoon:

Sai Fong Lam

010 40 60 962

info.vkb@mmc.com